

HUKUK VE HUKUK DÜZENİ KAVRAMLARI

İnsan, toplu hâlde yaşama içgüdüğü ve alışkanlığına sahip, sosyal bir varlıktır.. İnsanların toplum hâlinde yaşaması, toplumsal düzen ve güvenliğin sağlanması için birtakım kuralların varlığını zorunlu kılar. Dolayısıyla, insan topluluğunun bulunduğu her yerde hukuk vardır. Hukuk, toplumda şahısların davranışlarını ve ilişkilerini düzenleyen ve uyulması devlet zoruna (yaptırıma) bağlanmış kuralların bütünüdür. Mantıksal ve sistematik şekilde bir araya gelen hukuki kurumların oluşturduğu düzene ise, hukuk düzeni denir. Ne var ki, toplumsal ilişkileri sadece hukuk kuralları düzenlemez. Hukuk kurallarından başka, ahlak kuralları, din kuralları, görgü kuralları ve örf ve âdet kuralları da kişilerin toplumsal davranışlarını düzenleme amacı taşır.

SOSYAL DÜZEN (TOPLUMSAL DAVRANIŞ) KURALLARI

Ahlak Kuralları

Toplumsal değer yargılarına göre insan davranışlarını iyi veya kötü, doğru ya da yanlış olarak değerlendiren kuralların tümü ahlak kurallarını oluşturur. Ahlak kuralları, kişilerin diğer kişilerle ilişkisini düzenlemesinin yanında, bizzat kendilerine karşı uymakla yükümlü olduğu kuralları da düzenler. Hukuk kuralları ise, kişilerin sadece birbirleriyle olan ilişkilerini düzenler. Ahlak kuralları iyi davranışın, hukuk kuralları ise, haklı davranışın ne olduğu sorusuna cevap verir. Ahlak kurallarının yaptırımını vicdan azabı çekme, ayıplanma veya kınanma gibi manevi niteliktedir. Hâlbuki hukuk kurallarının yaptırımını, devletin zorlayıcı gücüdür. Hukuk kuralları ile ahlak kuralları arasında çoğu kez bir etkileşim ilişkisi vardır. Öyle ki, bazı hukuk kuralları, ahlaki bir temele dayanır. Bazı hukuk kuralları ise, doğrudan doğruya genel ahlaka yollama yapar.

Din Kuralları

Din kuralları, evrenin yaratıcısı tarafından konulduğuna ve peygamberler aracılığıyla insanlara ulaştırıldığına inanılan kurallardır. Bu kurallardan bir kısmı Allah ile insanlar arasındaki uhrevî ilişkileri düzenlerken bir kısmı da insanlar arasındaki dünyevî ilişkileri düzenler. Din kurallarının kaynağı, ilahî iradedir. Hukuk kurallarının kaynağı ise, beşerî bir iradedir. Hukuk kuralları, sadece dünyevî ilişkileri düzenler, din kuralları ise hem dünyevî hem de uhrevî ilişkileri düzenler. Din kuralları zaman içinde değişmez, statik kurallardır. Hukuk kuralları ise zaman içinde ortaya çıkan yeni gelişmelere ve ihtiyaçlara göre değiştirilebilir. Din kurallarının yaptırımını; günahkâr olma, cehennem azabı çekme gibi uhrevî (manevi) niteliktedir. Hukuk kurallarının yaptırımını ise maddidir. Din kuralları ile hukuk kuralları çeşitli yönlerden ayrılmakla birlikte; içerdikleri hükümlerin toplumsal yaşama ilişkin olmaları nedeniyle aralarında bazı benzerlikler bulunduğu, din kurallarının laik hukuk düzenlerinde bile belirli ölçüde hukuk kurallarını etkilediği söylenebilir. Buna karşılık, hukuk ile ahlak kuralları arasındaki ilişkiden farklı olarak, hukuk kuralları ile din kuralları arasında yollama biçiminde bir ilişki bulunmamaktadır.

Görgü Kuralları

Görgü kuralları, aynı çevreye mensup kişilerin birbirleri ile karşılaştıkları veya belirli bir faaliyete katıldıkları zaman takınmaları gereken davranış biçimleri ve hareket tarzlarını gösteren kurallardır. Görgü kuralları, ahlak kuralları gibi insanlara sadece yükümlülükler yüklerken; hukuk kuralları kişilere aynı zamanda yetki verir, hak bahşeder. Görgü kurallarına aykırı davranışlar, kişinin “görgüsüz”, “kaba”, “nezaketsiz” olarak nitelendirilmesine yol açar. Hâlbuki hukuk kurallarının yaptırımını maddidir. Devlet, hukuk kurallarını çiğneyenleri mahkemeler, cebri icra organları ve kolluk kuvvetleri aracılığıyla bu kurallara uymaya zorlar. Zaman içinde bazı görgü kurallarının hukuk kuralı hâline dönüşmesi çok sınırlı da olsa mümkündür.

Örf ve Âdet Kuralları

Örf ve âdet kuralları, uzun zamandan beri sürekli şekilde tekrarlanan ve toplumun kendisine uyulmasını zorunlu saydığı davranış kurallarıdır. Devlet desteğine sahip olan örf ve âdet kuralları, düzenledikleri konuda yazılı bir hukuk kuralının bulunmaması durumunda ikinci derecede bir hukuk kaynağı olarak kanun boşluğunu doldurur (TMK m.1/2). Bazı örf ve âdet kuralları devlet desteğine sahip değildir; hatta devlet tarafından yasaklanmıştır.

Hukuk Kuralları

Hukuk kuralları ile diğer sosyal düzen kurallarının karşılaştırılması Hukuk kuralları ile toplumu düzenleyen diğer kurallar arasındaki en önemli fark, hukuk kurallarının Devlet yaptırımını ile desteklenmiş olmasıdır. Yaptırım, hukukun emir ve yasaklarına aykırı davranılması hâlinde

karşılaşılabilecek olan tepkidir. Yaptırımlar; ceza, idari işlemlerde iptal, tazminat, geçersizlik ve cebri icra olarak karşımıza çıkabilir.

Hukukun işlevleri

Hukuk, menfaat çatışmaları arasında denge kurarak güçlü olanlar karşısında güçsüz olanları korur, güçlülerin zayıf olanları ezmesini, sömürmesini engeller, eşitliği ve herkesin hak ettiğini elde etmesini sağlar, herkesin bağlı olacağı kuralı önceden bilmesine ve davranışlarını buna göre ayarlayabilmesine olanak tanır, toplumun ekonomisini kültürünü, doğasını ve gelecek kuşakları koruyup geliştirir.

Hukuk kurallarının nitelikleri

Hukuk kuralları, insan davranışlarını konu alan, normatif, soyut, genel ve sürekli nitelikte kurallardır. Hukukun çeşitli anlamları Müspet hukuk (pozitif hukuk), belirli bir zamanda, belirli bir toplumdaki ilişkileri düzenleyen tüm hukuk kurallarıdır. Mevzu hukuk ise, bir ülkede yürürlükte bulunan ve yetkili makamlar tarafından konulmuş olan yazılı hukuk kurallarıdır.

Tarihi hukuk, bir ülkede belirli bir süre uygulandıktan sonra yürürlükten kalkmış olan hukuku, ideal hukuk ise, pozitif hukukun üstünde olduğu kabul edilen ve gerektiğinde yürürlükteki hukukun denetleyicisi ve düzelticisi olduğuna inanılan hukuk kurallarını ifade eder. Hukukun çeşitli ayrımları İç hukuk, belirli bir devletin sınırları içinde uygulanan hukuktur. Uluslararası hukuk ise, devletlerarasındaki ya da bir devletle uluslararası kuruluşlar arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuktur. Maddi hukuk, hakları belirleyen ve kişilere yükümlülük yükleyen hukuktur.

Şekli hukuk ise, hakların nasıl korunup sağlanacağını, yükümlülüklerin nasıl yerine getirileceğini düzenleyen hukuktur.

Kamu hukuku, kamu gücüne ve otoritesine sahip kuruluşların bu otoriteye tâbi kişilerle veya birbirleri ile olan ilişkilerini düzenleyen kurallardır.

Özel hukuk, kişilerin eşit şart ve yetkilere tâbi kimseler olarak kendi aralarındaki ilişkilerini düzenleyen kurallardır. Karma hukuk ise, tam olarak bu iki gruptan birine girmeyen; karma nitelik taşıyan kurallardır.

Kamu hukukunun dalları; anayasa hukuku, idare hukuku, ceza hukuku, ceza usul hukuku, mali hukuk ve milletlerarası hukuktur. Özel hukukun dalları; medeni hukuk, ticaret hukuku ve milletlerarası özel hukuktur. Karma nitelikteki hukuk dalları ise; iş ve sosyal güvenlik hukuku, medeni usul hukuku, icra ve iflâs hukuku ile toprak hukukudur.

HUKUKUN KAYNAKLARI

Hukukta “Kaynak” Kavramı Hukukun kaynakları, asli (yazılı) kaynaklar ve tali (yazılı olmayan) kaynaklar biçiminde bir ayrıma tâbi tutulabilir. Diğer yandan, hukukun uygulanmasında hâkimlere yol gösteren bilimsel görüşler ve yargı kararları, yardımcı kaynak olarak nitelendirilebilir.

Hukukun Yürürlük Kaynakları Asli (Yazılı) kaynaklar

Asli kaynaklar, hâkimin önüne gelen hukuki uyuşmazlığı çözmek için ilk önce başvuracağı kaynaklardır. Asli kaynaklar, devletin yetkili organları tarafından konulmuş olan yazılı hukuk kurallarından oluşur. Bunlara “mevzu hukuk” veya kısaca “mevzuat” denir. Mevzuat, yan yana duran normlar yığını değil, birbirine bağımlı ve biri diğerinin altında veya üstünde yer alan normlar zinciridir. Yani, yazılı kaynaklar arasında hiyerarşik bir ilişki (altlık- üstlük ilişkisi) mevcuttur. Hiyerarşik ilişkinin alt basamağında yer alan bir norm, geçerliliğini üstünde bulunan normdan alır ve üstte yer alan norma aykırı olamaz. Hukuk kurallarının bu şekilde sıralanmasına “normlar hiyerarşisi” veya “hukuk düzeni piramidi” adı verilir. Bu düzen içinde yazılı hukuk kuralları, anayasa, milletlerarası antlaşmalar, kanunlar, kanun hükmünde kararname, cumhurbaşkanlığı kararnameleri, tüzükler ve yönetmelikler olarak sınıflandırılabilir.

Tali (Yazılı olmayan) kaynaklar

Bir örf ve âdetin yazılı olmayan hukuk kuralı olarak kabul edilebilmesi için, süreklilik, genel inanç ve devlet desteği unsurlarını taşıması gerekir. Örf ve âdet hukukunun, tamamlayıcı, belirtici, yorumlayıcı ve zorlayıcı işlevleri vardır. Örf ve âdet hukuku, yöresel örf ve âdet hukuku – yaygın örf ve âdet hukuku, özel örf ve âdet hukuku – genel örf ve âdet hukuku ve adi örf ve âdet hukuku – ticari örf ve âdet hukuku biçiminde çeşitli türlere ayrılır.

Hâkimin Yarattığı Hukuk

Özel hukuk alanındaki uyuşmazlıklarda somut olaya uygulanabilecek bir yazılı hukuk kuralı ve örf ve âdet hukuku bulunmadığı takdirde, hâkim kanun koyucu gibi hareket ederek, önündeki uyuşmazlığı çözmek için soyut ve genel nitelikte bir hukuk kuralı koyar. Buna “hâkimin hukuk yaratması” denir.

Hukukun Yardımcı Kaynakları

Hâkim, hukuk kurallarını uygularken veya hukuk yaratırken bilimsel görüşlerden ve yargı kararlarından yararlanır. Bilimsel görüşler ve yargı kararları, hukukun asli kaynağı olmayıp, hâkime yol gösterici nitelikte olan yardımcı kaynaklardır. Hâkim, kararlarında bilimsel görüşlerden ve yargı kararlarından yararlanmakla birlikte, bunlarla bağılı değildir. Bilimsel görüşler Bilimsel görüşler, hukuk bilimi ile uğraşanların, eserlerinde hukuki meseleler hakkında açıkladıkları düşüncelerdir. Hâkim, gerek kanun hükümlerini yorumlar ve uygularken, gerekse kanun boşluklarını doldururken, doktrindeki bilimsel

görüşlerden yararlanır.

Yargı kararları

Yargı kararları, mahkemeler tarafından verilen kararları ve bu kararlarda benimsenmiş olan ilkeleri ifade eder. Yargı kararları, kararın niteliği bakımında, olay kararları ve prensip kararları olarak ikiye ayrılır. Hâkimlerin, uyuşmazlıkları çözerken yararlanacakları kararlar, bir kanun hükmünün yorumu veya kanun boşluğunun doldurulması açısından özellik taşıyan prensip kararlarıdır.

HUKUK KURALARININ YÜRÜRLÜĞE GİRMESİ VE YÜRÜRLÜKTEN KALKMASI

Kanunların, milletlerarası antlaşmaların, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan yönetmeliklerin yürürlüğe girebilmesi için Resmî Gazete’de yayımlanmaları gerekir. Kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi veya yönetmeliğin hangi tarihten itibaren yürürlüğe gireceği çoğu kez metinlerinde belirtilir: Kanunun Resmî Gazete’de yayımlandığı tarihte veya yayımlandıktan belli bir süre (örneğin bir yıl) sonra yürürlüğe gireceği ya da belirli bir tarih belirtilerek o tarihte yürürlük kazanacağı, kanunun son maddelerinde yer alan özel bir hükümde (yürürlük maddesinde) ifade edilir. Kanun metninde ne zaman yürürlüğe gireceğini belirten bir hüküm bulunmazsa, bu kanun Resmî Gazete’de yayımlanmasını takip eden günden itibaren hesaplanmak üzere kırk beşinci günün sona ermesi ile yürürlüğe girer. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan yönetmelikler, yayımdan sonraki bir tarih belirlenmemişse, Resmî Gazete’de yayımlandıkları gün yürürlüğe girer. Cumhurbaşkanlığınca çıkarılanlar dışındaki yönetmeliklerin tümü Resmî Gazete’de yayımlanmaz. AY m.124/2’ye göre, hangi yönetmeliklerin Resmî Gazete’de yayımlanacakları kanunla belirlenecektir. Doktrindeki hâkim görüşe göre, Resmî Gazete’de yayımlanan yönetmelikler yürürlük tarihi içermiyorlarsa, yayım tarihinde; Resmî Gazete’de yayımlanmayanlar ise, kabul tarihinde yürürlüğe girecektir.

HUKUK KURALLARININ YER BAKIMINDAN UYGULANMASI

Hukuk kurallarının yer bakımından uygulanması, bir hukuki uyuşmazlığı yargılama yetkisinin hangi devlete ait olduğu ve uyuşmazlığa hangi ülke hukukunun uygulanacağını belirlemesine ilişkin ilke ve kuralları ifade eder.

Hukuki Uyuşmazlığı Yargılama Yetkisinin Hangi Devlete Ait Olduğunun Belirlenmesi

Bir hukuki uyuşmazlığı yargılama yetkisine sahip olan devletin belirlenmesinde mülkilik, şahsılık, koruma ve evrensellik olmak üzere başlıca dört ilke vardır.

Mülkilik (Ülkesellik) ilkesi

Ulus devlet sisteminde hukuk kurallarının yer bakımından uygulanmasında asıl ilke olan mülkilik ilkesi, taraflarının vatandaşlık bağı ne olursa olsun, yargılama yetkisinin hukuki uyuşmazlığın ülkesinde meydana geldiği devlete ait olmasını ifade eder.

Şahsılık (Vatandaşlık) ilkesi

Şahsılık ilkesi, kişinin milli hukuku olarak tanımlanan vatandaşı olduğu ülke hukukunun kendisini yurtdışında da izlediği ve yabancı ülkede olsa bile vatandaşı olduğu devletin kanunlarına tabi olduğu kabulünün bir yansımasıdır. Bir hukuki uyuşmazlıkta en az iki taraf bulunduğundan, şahsılık ilkesinin uygulanmasında, özel hukuk uyuşmazlıklarında davacının ya da davalının, ceza hukuku uyuşmazlıklarında da mağdurun veya failin vatandaşlık bağının dikkate alınması söz konusu olabilir.

Koruma ilkesi

Koruma ilkesi büyük ölçüde ceza hukuku alanıyla ilgili bir ilkedir. İlke gereğince, devletler çıkarları aleyhine başka ülkelerde kendi vatandaşı olmayan kişilerce işlenen suçlar üzerinde de yargılama yetkisi kazanmaktadır. Bu ilkeye Türk hukukunda, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 10, 12 ve 13.maddelerinde yer verilmiştir.

Evrensellik ilkesi

Bir devletin kendi ülkesinde işlenmeyen, taraflarının kendi vatandaşı olmadığı ve kendi çıkarlarına karşı işlenmeyen bir fiilden kaynaklanan hukuki uyuşmazlıklar hakkında yargılama yetkisi kazanmasını öngören ilkeye evrensellik ilkesi denir. Bunun temelini tüm insanlığa ait olduğu düşünülen, çevrenin korunması, insan ırkının korunması gibi hukuki değerlerin ihlalini yargılama yetkisinin bütün devletlere ait olduğu düşüncesi oluşturur.

Hukuki Uyuşmazlığa Hangi Ülke Hukukunun Uygulanacağını Belirlenmesi

Bir hukuki uyuşmazlığın, hangi ülke hukukuna göre çözümleneceği konusunda, bu uyuşmazlığın kamu hukuku ve özel hukuka ilişkin olmasına göre farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Devletin, dolayısıyla kamu gücünün hâkim konumda olduğu, anayasa, idare, ceza ve vergi hukuku gibi kamu hukuku uyuşmazlıklarının çözülmesinde uygulanacak hukukun belirlenmesinde mülkilik ilkesi esas alınır. Taraf iradelerinin eşit değerinde olduğu eşya, borçlar, aile, miras, ticaret hukuku gibi özel hukuk uyuşmazlıklarına uygulanacak hukukun belirlenmesinde ise uyuşmazlığın özelliğine göre mülkilik ve şahsılık ilkeleri ile bazı durumlarda tarafların iradeleriyle belirledikleri hukuk esas alınır. Muhakeme hukukuna dair kuralların uygulanmasında mülkilik ilkesi geçerlidir. Bu sebeple mahkemeler gerek kamu hukuku gerek özel hukuktan kaynaklanan davalarda yargılamayı, Türk medeni, idari veya ceza muhakemesi kurallarına göre yaparlar.

HUKUK KURALLARININ ZAMAN BAKIMINDAN UYGULANMASI

Hukuk kurallarının uygulanması belli bir coğrafi alanla sınırlı olduğu gibi, belli bir zamanla da sınırlıdır. Hukuk kuralları usulüne uygun olarak yürürlüğe girdikten sonra ilanihaye yürürlükte kalmaz, belli bir süre sonra yürürlükten kalkar. Gerçekleşen bir olaya o ülkedeki zaman bakımından önceki ve sonraki kurallardan hangisinin uygulanacağı ya da bir hukuk kuralının yürürlüğe girmeden önce veya yürürlükten kalktıktan sonra gerçekleşen olaylara uygulanıp uygulanamayacağı gibi sorunlar, hukuk kurallarının zaman bakımından uygulanması probleminin içeriğini oluşturur.

Hukuk Kurallarının Yürürlüğe Girmesi

Bir hukuk kuralı ancak yürürlüğe girmesinden sonra hukuki etki ve sonuç doğurur. Bu sebeple hukuk kurallarının zaman bakımından uygulanmasına ilişkin bir problemle karşılaşıldığında yapılması gereken ilk iş, çözülmesi gereken uyuşmazlığın ortaya çıktığı anda yürürlükte hangi hukuk kuralının bulunduğu belirlenmesidir. Hukuk kurallarının yürürlüğe girme usulü, hukuk kuralları arasında değişiklikler gösterir. Kanunlar, milletlerarası antlaşmalar, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve yönetmelikler Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girerler. Örneğin, kanunun yürürlüğe girmesi

açısından iki ihtimal söz konusudur. İlk ihtimal, söz konusu kanunun yürürlüğe gireceği tarihin kanunda açıkça gösterilmesidir. Bu durumda söz konusu kanun belirtilen bu tarihte yürürlüğe girer. Bir Kanun'un yürürlüğe girmesi açısından ikinci ihtimal, kanunun yürürlüğe gireceği tarihin kanunda açıkça belirtilmemiş olmasıdır. Bu durumda ise söz konusu kanun, 1322 sayılı Kanunların ve Nizamnamelerin Sureti Neşir ve İlanı ve Meriyet Tarihi Hakkında Kanun m.3 gereği, Resmî Gazete'de yayımlanmasını takip eden günden itibaren kırk beşinci günün sonunda yürürlüğe girer. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan yönetmelikler, yayımdan sonraki bir tarih belirlenmemişse, Resmî Gazete'de yayımlandıkları gün yürürlüğe girerler. Anayasa (AY) m.124/2 uyarınca, hangi yönetmeliklerin Resmî Gazete'de yayımlanacakları kanunla belirlenir.

Hukuk Kurallarının Yürürlükten Kalkması

Hukuk kuralları sonsuza kadar yürürlükte kalmaz, belli bir süre yürürlükte kaldıktan sonra, yürürlükten kalkarak hukuki geçerliliklerini kaybederler. Hukuk kurallarının yürürlükten kalkması dört farklı şekilde olur.

Açık İlga: Yürürlükteki bir hukuk kuralının yürürlüğe giren yeni tarihli bir başka hukuk kuralıyla açıkça yürürlükten kaldırılması Bu durumda yürürlükte olan bir hukuk kuralı, kendisini kabul eden merci tarafından aynı usulle kabul edilmiş normlar hiyerarşisindeki aynı veya daha üst basamakta yer alan bir başka hukuk kuralı tarafından yürürlükten kaldırılır. Bir hukuk kuralının başka bir hukuk kuralını yürürlükten kaldırmasına "ilga" denir.

Zımnî İlga: Yürürlüğe giren hukuk kuralının yürürlükteki bir kuralı zımnî yürürlükten kaldırması Zımnî ilga hâlinde aynı hukuki durumu düzenleyen, biri diğerinden daha sonraki tarihte yürürlüğe giren ve görünüşte her ikisi de yürürlükte olan iki düzenleme vardır. Bu durumda bir hukuki uyumsuzlukta bu düzenlemelerden hangisinin uygulanması gerektiği, sonraki kanunun, önceki kanunu zımnî ilga ettiği kuralına göre çözümlenir.

Kendiliğinden yürürlükten kalkma: Süreli veya geçici hukuk kurallarının sürenin veya durumun ortadan kalkması ile yürürlüğünün kendiliğinden sona ermesi Süreli ve geçici normlar, belli bir süre ve olayın varlığına bağlı olarak kabul edildiklerinden, diğer hukuk kurallarından farklı olarak, kendilerinden sonra yürürlüğe giren eşdeğer başka bir hukuk kuralı tarafından değil, sürenin dolması veya varlık sebebi olan olayın ortadan kalkması ile kendiliğinden yürürlükten kalkar.

Mahkeme tarafından iptal edilme: Hukuk devleti ilkesi gereğince hem kanunlar hem de idarenin işlemleri yargısal denetime tabidir. Kanunların anayasaya uygunluğu Anayasa Mahkemesi tarafından, soyut ve somut norm denetimi yoluyla yapılır. Anayasa Mahkemesi (AYM) tarafından iptal edilen norm ya da normlar, Mahkeme tarafından ayrıca bir tarih belirlenmediği sürece, iptal kararının Resmî Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. AYM tarafından verilen iptal kararı geçmişe etkili olarak sonuç doğurmaz. İdarenin genel düzenleyici işlemlerinin iptali amacıyla da Danıştay'da iptal davası açılması mümkündür. AYM'nin aksine idare mahkemeleri tarafından verilen iptal kararları geçmişe etkili olarak sonuç doğurur. Bu nedenle Danıştay'ın hakkında iptal kararı verdiği kurallar da geçmişe etkili olarak sonuç doğurur.

Hukuk Kurallarının Zaman Bakımından Uygulanmasında Hâkim Olan İlkeler

Hukuk kurallarının zaman bakımından uygulanması konusunda, derhâl uygulama, geçmişe yürüme ve ileriye yürüme olmak üzere üç ilke bulunmaktadır.

Derhâl uygulama ilkesi

Derhâl uygulama ilkesi, bir hukuk kuralının, yürürlükte bulunduğu süre içinde, yürürlüğe girdiği tarihten yürürlükten kalkacağı tarihe kadar kapsamına giren tüm olaylara uygulanmasıdır. Hukuk kuralının zaman bakımından uygulanmasında temel ilke, derhâl uygulama ilkesidir.

Geçmişe yürüme ilkesi

Bir hukuk kuralının geçmişe yürümesi, yürürlüğe girmesinden önce gerçekleşmiş işlem ve/veya eylemlere uygulanmasını ifade eder. Geçmişe yürüme ilkesi hukuk güvenliği gereğince, ancak istisnai olarak kanunda açık hüküm bulunan hâllerde uygulama alanı bulur. Türk hukukunda geçmişe yürüme ilkesi, TCK m.7/2'de failin lehine olan ceza kanunları açısından kabul edilmiştir.

İleriye yürüme ilkesi

Bu ilke, bir hukuki uyumsuzluğun, çözümünden önce yürürlükten kalkarak hukuki geçerliliğini yitirmiş olan bir hukuk kuralının uygulanması suretiyle çözümlenmesine imkân verir.

HUKUK KURALLARININ KİŞİ BAKIMINDAN UYGULANMASI

Hukuk kuralları, eşitlik ve mülkîlik ilkelerinin bir sonucu olarak ülkede bulunan herkese uygulanır. Ancak bu duruma gerek Anayasa gerek uluslararası anlaşmalar gerekse de kanunlarla çeşitli istisnalar getirilmiştir.

Cumhurbaşkanı

Ceza kanunlarının ayırım gözetilmeksizin herkese uygulanması kuralının ilk istisnası Cumhurbaşkanı'dır. Cumhurbaşkanı'nın işleyebileceği suçlar, şahsi suçlar ve görev suçları olmak üzere ikiye ayrılır. Cumhurbaşkanı'nın gerek şahsi gerek görev suçlarından sorumluluğu Anayasa m.105'de düzenlenmiştir.

Yasama Dokunulmazlığı

Dokunulmazlık, milletvekili hakkında dört ceza usul ve bir ceza infaz işleminin yapılmasına engel

olur. Buna göre, bir milletvekili meclis kararı olmaksızın: Yakalanamaz ve gözaltına alınamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz, yargılanamaz, milletvekili seçilmeden önce veya sonra verilmiş olan ceza hükmünün infazı, milletvekili sıfatının sona ermesine kadar ertelenir. Bunların dışında kalan muhakeme işlemleri ise yapılabilir. Dokunulmazlığın başlama ve bitiş anı Dokunulmazlık, il seçim kurulundan o kişinin milletvekili seçildiğini tasdik eden mazbatanın alınmasıyla başlar. Milletvekili sıfatının herhangi bir sebeple sona ermesiyle birlikte biter. Dokunulmazlığın istisnaları Bir milletvekili suçüstü hâlinde yakalandığı ağır ceza mahkemesinin görevine giren bir suça ilişkin olarak dokunulmazlıktan yararlanamaz. Bir milletvekili, seçimden önce soruşturulmasına başlanmış olması kaydıyla, Anayasa m.14 kapsamına giren suçlara ilişkin olarak dokunulmazlıktan yararlanamaz. Dokunulmazlığın kaldırılması Dokunulmazlık geçici nitelikte olduğundan, kişinin milletvekilliği görev süresinin sona ermesi veya istifası ile birlikte kalkar. Ayrıca milletvekili görevinin devamı sırasında da dokunulmazlığın kaldırılması mümkündür. Yargı yolu Meclis Genel Kurul'unda dokunulmazlığın kaldırılmasına karar verirse ilgili milletvekili veya herhangi bir başka milletvekili, Anayasa ve içtüzük hükümlerine aykırılık iddiasıyla bir hafta içerisinde AYM'ye başvurarak dokunulmazlığın kaldırılması yönündeki meclis kararının iptalini isteyebilir. Milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasının sonuçları Bir milletvekilinin dokunulmazlığı sadece ilgili suç isnadı ve dava açısından kaldırılabilir, genel ve sürekli biçimde kaldırılması mümkün değildir.

Milletvekili Sorumsuzluğu

Milletvekili sorumsuzluğu (mutlak dokunulmazlık), milletvekillerinin; meclis çalışmalarındaki oy, söz ve düşüncelerinden dolayı cezai sorumluluklarının bulunmamasını ifade eder.

Diplomatik Dokunulmazlık

Diplomasi ajanlarının sahip olduğu diplomatik dokunulmazlık konusu 1961 tarihli Viyana Sözleşmesiyle düzenlenmiştir. Burada söz konusu olan yabancı ülkede yargılanmaya yönelik bir yargı bağıışıklığıdır. Viyana Sözleşmesi gereğince yargı bağıışıklığından yararlanacak olanlar; misyon şefleri (büyükelçi, elçi, orta elçi, maslahatgözar), diplomatik personel (müsteşar ve ateşeler) ve bunlarla birlikte görev yapan teknik personel (hukuk müşaviri, doktor, kaçıllarya memurları vs.) dir. Bunların eşleri, çocukları ve birlikte oturdukları anne ve babaları da yargı bağıışıklığı kapsamındadır. Dokunulmazlığın kapsamı Diplomatik dokunulmazlıktan yararlananlar; buldukları ülke tarafından yargılanamaz, cezalandırılmaz, gözaltına alınamaz, tutuklanamaz ve tanık olarak mahkemeye çağrılmazlar. Konutları ve elçilik binaları da dokunulmazlığa sahip olduğundan, aranamaz. Malları hakkında müsadere kararı verilemez. Haberleşme dokunulmazlığına sahip olduklarından kendi hükümetleriyle olan haberleşmelerine müdahale edilemez. Arşiv dokunulmazlığı nedeniyle, resmî yazışmalarına bakılmaz, diplomatik çantaları açılmaz, diplomatik kuryelerin taşıdığı postalara dokunulamaz.

GENEL OLARAK

Somut bir olayla karşılaşan hukukçunun yapması gereken işlerden birisi de olaya uygulanacak hukuk normunu tespit etmektir. Bu çerçevede bir hukukçu önüne gelen somut bir hukuki meseleyi çözmek için, öncelikle bu mesele ile ilgili bir hukuk kuralı olup olmadığını tespit etmelidir. Bunun içinse söz konusu uyuşmazlığa neden olan somut olayın doğru bir biçimde tespit edilmesi ve bu olayın çözümünde kullanılacak; yer, zaman, anlam ve nitelik itibarıyla uygulanabilir bir hukuk kuralının olup olmadığının belirlenmesi gerekir. Bu ise o hukuk kuralının yer, zaman, anlam ve nitelik bakımından sınırlarının belirlenmesine yönelik fikri bir faaliyeti gerektirir. Bazı hukuk kuralları, kapsamlarının net olarak belirlenmesi nedeniyle kolaylıkla somut meseleye uygulanabilir. Bazı kuralların uygulanması ise anlamlarının tespitinin daha zor olması nedeniyle kolay olmaz. Zira bazı hükümler örf ve âdete veya ahlaka atıf yapmakta, başka bir kanun hükmünün kıyasen uygulanması gerektiğini belirtmekte ya da hâkime takdir yetkisi vermektedir. Hâkimin bu boşluğu ne şekilde doldurması gerektiği de hukuk kurallarının uygulanması bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Sonuç olarak bir hukuk kuralının somut olaya uygulanması fikri bir faaliyeti gerektirmekte, bu fikri faaliyette mantık kuralları gereğince o hukuk kuralının düz veya zıt anlamının tespiti, yorum araçları vasıtasıyla yorumlanarak kapsamının belirlenmesi gibi hususları içermektedir.

HUKUK KURALLARININ YORUMLANMASI

Hâkim, yazılı hukuk kurallarını sözü ve özülle ilgili oldukları tüm konulara uygular. Bu ise söz konusu kanun hükmünün anlam, kapsam ve sınırlarını belirleyecek şekilde yorumlanmasını gerektirir. Dolayısıyla yorum, bir hukuk kuralının anlam, kapsam ve sınırlarının belirlenmesine yönelik fikri faaliyeti ifade eder.

Yorum Türleri

Yorum, yasama organı tarafından yapılıyorsa buna yasama yorumu adı verilir. Yorum yapmak zorunda olan makamların başında mahkemeler gelir. Hâkim tarafından bir davayı çözümlerken yapılan yoruma yargı yorumu adı verilir. Hukuk bilimi ile uğraşan bilim adamları da çeşitli konuları açıklarken, o konu ile ilgili hükümleri yorumlarlar. Bunların yaptıkları yoruma ise bilimsel yorum adı verilir.

Yorum Yöntemleri

Yazılı hukuk kurallarının yorumlanmasında ortaya atılmış çeşitli metotlar mevcuttur. Yazılı hukuk kuralları yorumlanırken, sadece hükmün ifade tarzına bağlı kalan, kelimelerin sözlük anlamlarını, metin içerisindeki konumlarını ve cümlelerin kuruluş tarzlarını esas alan yorum yöntemine lafzi yorum adı verilir. Lafzi yorum metodu her zaman hükmün amacına uygun sonuç vermeyebilir. Bu nedenle hâkim, yorum yaparken sözel yorumun hemen ardından amaca göre yorum da yapmalıdır. Ancak hükmün amacının nasıl tespit edileceği de tartışmalıdır. Günümüzde hükmün amacının tespitinde en çok kabul gören yöntem zamana göre objektif yorum metodudur. Buna göre yorum, kanun koyucunun kanunu koyarken güttüğü amacı değil, kanun koyucunun kanunun uygulanacağı sıradaki şartlar ve ihtiyaçlar karşısında bulunsaydı güdeceği amacın araştırılması ve ona göre yorumlanması fikrine dayanır. Hukuk kuralının yorumlanmasında, kuralın genel olarak mevzuat ve özel olarak da içerisinde yer aldığı hukuki düzenlemenin sistematığı içerisindeki yerinin dikkate alınmasına sistematik yorum adı verilir. Sistematik yorumda o hukuk kuralının hem genel olarak hukuk sistematığı içerisindeki yeri ham de yer aldığı kanun, tüzük, yönetmelik gibi genel düzenleyici işlemlerin alt başlıklarını oluşturan, kitap, kısım, bölüm gibi alt başlıklardan hangisinin içerisinde yer aldığı dikkate alınır.

Bir Hukuk Kuralının Somut Olayda Yorumlanması

TMK m.1/1'de de belirtildiği üzere hâkim yorum yaparken serbest olmayıp, kanunun sözü ve özü ile bağlıdır. Bu hükme göre bir kanun hükmünün anlamı tespit edilirken önce söze dayalı bir yoruma başvurularak hükümde bulunan kelimelerin sözlük ve varsa teknik anlamları, metin içerisindeki konumları ve cümlelerin kuruluş tarzları nazara alınır. Somut bir olayda hukuk kuralının yorumlanmasında lafzi yorumla tespit edilen anlam yeterli sonucu vermişse sadece açıklayıcı yorum yapılmış olur. Ancak zamanın değişmesinin hukuk kuralının anlam ve kapsamı üzerinde ciddi değişikliklere yol açması nedeniyle, çoğu durumda hukuk kurallarının yorumlanmasında sadece lafzi yorumla yetinilmesi mümkün olmaz. Yine kanunun ruhu ile bağdaşmayan bir anlamı kabul etmek mümkün olmayacağından, bir hükmün sözü ile özü birbirleriyle bağdaşmıyorsa ortada bir kanun boşluğunun bulunduğu kabulü gerekeceğinden, lafzi yorumla ulaşılan anlamın kanunun özüne (ruhuna) uygun olması da gerekir. Bu nedenle kuralın amacı, anlamının tespitindeki en önemli

faktörlerden biridir. Hukuk kuralının lafzı ile ruhunun birbiriyle örtüşmediği durumlarda değiştirici yorum yapılarak, ya lafzının daha geniş yorumlanması sureti ile hukuk kuralının anlam ve kapsamının genişletilmesi ya da lafzı daha dar anlaşılacak anlam ve kapsamının amacına uygun bir biçimde daraltılması söz konusu olur. İşte hukuk kuralının amacı, lafzının anlamını genişleterek yorumlamayı gerektirdiği için kural anlam ve kapsamı genişletilerek yorumlanırsa genişletici yorum, kuralın lafzının anlamını daraltarak, kapsamını amacına göre uygun bir biçimde daraltmayı gerektirirse daraltıcı yorum yapılmış olur. Hukuk kuralları birbirleriyle ilgisi olmayan parça parça hükümlerden ibaret metinler olmadıklarından, bir kuralın anlamı değerlendirilirken, mevzuatta bulunduğu yer ve diğer hükümlerle olan ilişkisi, yani sistematigi de dikkate alınır. Nihayet bir hükmün yorumunda, yorumun yapıldığı zamandaki şartlar ve ihtiyaçlar da nazara alınır. Yani bir hükme verilmesi mümkün olan anlamlar içerisinde zamanın şartlarına ve ihtiyaçlarına en uygun olanın benimsenmesi gerekir. Hâkim yorum yaparken, mahkeme içtihatlarından ve bilimsel görüşlerden de yararlanır (TMK m.1/3).

Hukuk Kurallarının Nitelikleri Bakımından Uygulanması

Bazı kanun hükümleri, ancak taraflar aksini kararlaştırmamışlarsa uygulanabilirler. Bazı kanun hükümlerinin ise taraflarca aksinin kararlaştırılabilmesi mümkün değildir. Kişilerin kesin olarak uymak zorunda oldukları, taraflarca aksinin kararlaştırılmasına izin verilmeyen kurallara emredici hukuk kuralları adı verilir. Bir hükmün emredici olup olmadığı çoğu hâlde onun lafzından anlaşılabilir. Ancak bir hükmün sadece lafzından hareket etmek hatalı sonuçlar doğurabileceği için, emredici olup olmama olgusunun tespiti açısından hükmün sözü, özü ile kontrol edilmelidir. Toplumun menfaatlerini korumak amacıyla konulan kamu düzenine ilişkin hükümler de nitelikleri gereği emredici bir nitelik taşırlar. Toplumun ahlakı esaslarını (TBK m.49/2), kişilerin kişiliklerini (TMK m.23, m.26) ve fiziksel, ekonomik ve sosyal yönden zayıf durumda olan kişileri korumayı (TMK m.16) amaçlayan hükümler de nitelikleri gereği emredici olarak kabul edilirler. Yine bir hukuki kurumun veya kavramın tanımını yapan, bu kurumun veya kavramın unsurlarını belirleyen ve tanımlayıcı hukuk kuralları olarak adlandırılan kurallar da nitelik itibarıyla emredici hukuk kuralları kapsamında yer alırlar. Taraflarca aksi kararlaştırılabilen ve ancak taraflar aksini kararlaştırmadıkça uygulama alanı bulabilen kanun hükümlerine yedek (emredici olmayan) hukuk kuralları adı verilir. Yedek hukuk kurallarının bazıları, tarafların yaptıkları bir sözleşmede düzenlemedikleri bir konuyu tamamlayıcı, yani sözleşmedeki bir boşluğu doldurucu bir rol oynarlar ve bunlara tamamlayıcı hukuk kuralları denir. Yedek hukuk kurallarının bir kısmı ise tarafların sözleşmede kullandıkları ve ne anlama geldiğini açıklamadıkları bir hususun ya da kişinin bir davranışının veya beyanının ne anlama geldiğini açıklayıcı bir rol oynarlar ve bunlara yorumlayıcı hukuk kuralları denir.

Hüküm İçi Boşluk ve Hâkimin Takdir Yetkisi

Kanunda yer alan bazı hükümler kolaylıkla somut meseleye uygulanabilir niteliktedir. Bazı hükümler örf ve âdete veya ahlaka atıf yapmakta, başka bir kanun hükmünün kıyasen uygulanması gerektiğini belirtmekte ya da hâkime takdir yetkisi vermektedir. İşte bu şekilde bir kanun hükmünün, bir olaya uygulanabilmesi için gerekli tüm unsurları içinde barındırmayıp, hâkime bir araştırma ve değerlendirmede bulunmak suretiyle hükmün unsurlarını tamamlama görevini verdiği hâllerde bir hüküm içi boşluk söz konusu olur. Kanun koyucu somut hukuki meselelerin gösterebileceği farklı özellikler nedeniyle daha adil bir çözüme varılabilmesi için sıklıkla hüküm içi boşluklara yer vermiştir. “Hâkimin takdir yetkisi” başlıklı TMK m.4’e göre: “Kanunun takdir yetkisi tanıdığı veya durumun gereklerini ya da haklı sebepleri göz önünde tutmayı emrettiği konularda hâkim, hukuka ve hakkaniyete göre karar verir.” Hükümden de anlaşılacağı üzere, hâkimin takdir yetkisini kullanabilmesi için, bu yetkinin ilgili hükümde kendisine tanınmış olması gerekir. Takdir yetkisi hâkim için aynı zamanda bir görev niteliği de taşımaktadır. Yani hâkim takdir yetkisini kullanmayarak, uyuşmazlığı çözmekten kaçınmaz. Hükümde hâkime takdir yetkisi tanınmamışsa, hâkim takdir yetkisini kullanarak davayı daha adil bir biçimde çözebileceğini düşünse bile bu çözüme başvuramaz. Zira daha önce de değindiğimiz gibi, beğenilmeyen, tatmin edici olmayan, ihtiyaçları gereği gibi karşılanmayan bir hükmün değiştirilmesi, hâkimin değil, kanun koyucunun görevidir. Hâkim takdir yetkisini kullanırken serbest olmayıp, hukuka ve hakkaniyete uygun davranmakla yükümlüdür. Hâkim, her somut olayın özelliklerini ve hükmün amacını araştırarak hukuki güvenlik ve eşitlik ilkelerine dayalı en uygun çözümü bulmaya çalışmalıdır.

HUKUK BOŞLUĞU VE KIYAS

Kural koyucu tarafından o somut olaya uygulanabilecek bir hukuk kuralının önceden ihdas edilmemiş olması nedeniyle uyuşmazlığın çözümlenmesine doğrudan uygulanabilecek bir hukuk kuralı olmayabilir. Bu durumda hukuk boşluğundan söz edilir. Hâkimin hukuk boşluğunu doldurmakta başvurduğu yöntemlerin başında kıyas gelmektedir.

Kıyas, özünde bir mantık yürütme süreci olup, hukuk boşluğunun söz konusu olduğu bir durumda, hukuki uyuşmazlığın, benzeri bir durum için konulmuş hukuk kuralının uygulanması suretiyle çözümlenmesini ifade eder. Bir olayda hukuk boşluğunun kıyas yoluyla doldurulması, uyuşmazlığın kıyasa başvurularak çözümlenebilmesi için bazı şartlar vardır. Öncelikle, kıyas yapılabilmesi için var olan hukuk boşluğunun gerçek bir hukuk boşluğu olması gerekir. Ayrıca, hukuk boşluğunun olduğu olay ile hakkında

düzenleme bulunan hâl arasında illet bağı (amaç birlikteliği) olması gerekir.

GERÇEK KİŞİLİĞİN BAŞLANGICI VE SONA ERMESİ

Kişiler hukuku, gerçek ve tüzel kişileri düzenler. Gerçek kişilerin, yani insanların hukuk açısından özel bir önemi vardır. Tüzel kişiler gerçekte insanların hedeflerini gerçekleştirmelerinin araçları niteliğindedir. Haklar ancak kişilerle bir anlam kazanırlar. Hakların öznesi kişilerdir. Gerçek kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlar ve ölümle sona erer. Tam doğum, çocuğun anasının vücudundan tamamen ayrılmış olmasını; sağ doğum ise, çocuğun canlı olarak doğmasını, yani bir kez de olsa nefes alıp vermesini ifade eder.

Gerçek kişilik ölümle ya da gaiplik kararı ile sona erer. Ölümle hukuk birçok sonuç bağlar: Örneğin kişilik sona erer, miras ölümle açılır, evlilik birliği ölümle sona erer vs. Ölümün hangi ölçüt ya da ölçütlere göre (beyin ölümü, fizyolojik ölüm) saptanacağı tartışmalıdır. Hukuk düzenimizin özellikle organ nakli itibarıyla beyin ölümü ölçütünü kabul ettiği söylenebilir. Ölümün ispatında kişisel durum kütük kayıtlarından yararlanılabilir. Kişinin cesedinin bulunduğu durumlarda ölümün ispatının zaten kolaydır. Ancak öyle durumlar bulunmaktadır ki, kişinin cesedi ortada yoktur. Bu durumlarda kanun koyucu bazı karineler yardımıyla ölümün ispatında kolaylıklar kabul etmiştir. Bu açıdan ölüm karinesinden ve birlikte ölüm karinesinden söz edilir. Kişinin, hayat tecrübelerine göre ölümüne kesin gözle bakılacak bir durum içinde (kazada) kaybolması ve cesedin bulunamamış olması ölüm karinesi; birden fazla kişiden hangisinin önce veya sonra öldüğü ispat edilemezse, hepsinin aynı anda ölmüş sayılması birlikte ölüm karinesi olarak ifade edilir. Bazen kişinin akıbeti hususunda bir belirsizlik bulunmaktadır:

Kişiden ya uzun süreden beri haber alınmamaktadır ya da bir olay sonrasında ölüp ölmediği belirsizliğini korumaktadır. İşte bu gibi durumlarda gaip kişinin gaipliğine karar verilmesi mümkündür. İlk durumda kişiden uzun zamandan beri haber alınmamakta, ikinci durumda ise kişinin bir kazada ölüm tehlikesi içinde kaybolması söz konusudur. Mahkemece belirli süreçler izlenerek verilen gaiplik kararının aksini ispatlamak mümkündür, bu açıdan gaiplik kararı bir karine niteliğindedir. Gaibin çıkıp gelmesi durumunda karar hükümsüz hâle gelir. Diğer taraftan gaiplik kararı geçmişe etkilidir. Yani kişiden en son haber alınma tarihine veya kazaya dayalı bir gaiplik süreci söz konusu ise kaza tarihine kadar geri götürülür. Ancak evlilik açısından evliliğin ayrıca feshinin dava edilmesi gerekir.

GERÇEK KİŞİLERE DAİR BAZI KİŞİSEL DURUMLAR

Gerçek kişiyi, toplum içinde diğerlerinden ayırmaya, onun ferdi, ailevi ve siyasi durumunu belirlemeye yönelik özelliklere kişisel durumlar denir. Kişisel durumlardan birini ifade eden ad, kişinin kim olduğunu, hangi aileye mensup olduğunu belirtir. Kişilik hakkının ayrılmaz bir parçasıdır. Ada dair hukuki korumadan adın bütün çeşitleri (soyadı, müstear ad, lâkap, ticaret unvanı vb.) yararlanılabilir. Çocuğun önadını, evlilik içinde doğmuşsa, velayet hakkına sahip anne ve baba birlikte koyarlar. Bunlardan biri ölmüşse yahut ayırt etme gücüne sahip değilse ya da velayet onda değilse, diğeri tek başına adı koyar. Anne babanın ikisi de ölmüşse ya da velayet hakları kaldırılmışsa çocuğun adını vasi koyar. Evlilik dışı çocuk açısından bu hak anneye aittir. Anne ve babası bilinmeyen çocuklar açısından ise bunlara önadlarını nüfus memuru koyar. Soyadı ise, soy bağı, evlenme, evlât edinme ile ve son olarak idarî kararlarla kazanılabilir. Evlilik içinde doğan çocuk, ailenin soyadını doğumla alır. Evlilik dışı doğan çocuk annenin soyadını alır. Ancak baba ile soybağının kurulması (tanıma vs.) durumunda bu çocuğun soyadına etki eder. Soyadının evlenme yoluyla kazanılması sadece kadın açısından söz konusudur. Ancak evlenen kadın kendi kızlık soyadını da taşıyabilir. Hısımlık bir kişinin belli bir kişi grubu içinde belirli hâle gelmesini sağlayan önemli bir ilişkidir ve esas itibarıyla bir soya bağlılığı ifade eder (kan hısımlığı). Bunun dışında bir kişinin eşinin kan hısımları ile olan hısımlığı söz konusu olur ki buna da kayın hısımlığı denir. Kan hısımlığının iki türü vardır: Biri diğerinden gelen altsoy ile üstsoydaki kişiler arasında üstsoy-altsoy hısımlığı (anne ile çocuk); biri diğerinden gelmeyip de ortak bir kökten gelen kişiler arasında yansoy hısımlığı (kardeşler arasında). Yerleşim yeri kişinin bir yere bağlılığını ifade eden bir hukuki kavramdır. Kişinin hayat faaliyetleri ile ilişkilerinin merkezi olan yeri ifade eder. Herkesin bir yerleşim yeri olmak zorundadır esas geçerlidir. Esas olan kişinin kendi iradesiyle yerleşim yerini belirlemesidir (isteğe bağlı yerleşim yeri ilkesi). Ancak böylesine bir yer yoksa kanun yerleşim yeri sayılacak yeri belirtmektedir (itibari yerleşim yeri). Bazen de yasal yerleşim yeri söz konusu olur.

KİŞİNİN EHLİYETLERİ HAK EHLİYETİ

Hak ehliyeti haklara ve borçlara sahip olabilme iktidarındır. Kişi olmakla hak ehliyeti birbirinden

ayrılmaz bir bütündür. Hak ehliyetinin aktif ve pasif yönü bulunur. Aktif yön hak sahibi olabilmeyi, pasif yönde borç sahibi olabilmeyi dile getirir. Hukuk karşısında kişilik kazanmak, hak ehliyetine sahip olabilmek için yeterlidir. Zira hak ehliyeti tıpkı kişilik gibi doğumla başlar ve ölümle ortadan kalkar. Her insan hak ehliyetine sahiptir (genellik ilkesi). Bu ilkenin istisnası yoktur. Hak ehliyeti açısından geçerli olan diğer bir ilke eşitlik ilkesidir. Buna göre hak ehliyetine sahip olmak bakımından insanlar birbirine eşittir. Ancak eşitlik ilkesi mutlak değildir ve sınırlanabilir. Bu açıdan ilk akla gelen sınırlama ölçütü yaştır. Bir diğer sınırlandırma ölçütü sağlıktır. Hak ehliyetinin eşitlik ilkesi itibarıyla sınırlandırılmasında dikkate alınan diğer ölçütlere diğer örnekler olarak yabancılık, haysiyetsiz hayat sürme ve mahkûmiyet verilebilir.

FİİL EHLİYETİ

Fiil ehliyeti, kişinin kendi fiilleriyle hak ve borçlar edinmesi, bunları değiştirmesi ve ortadan kaldırması veya diğer şekillerde hukuki etkiler yaratabilmesi imkân ya da iktidarı olarak açıklanmaktadır. Bu açıdan özellikle hukuki işlem ve haksız fiil ehliyetinden söz edilir. Hak ehliyetinden farklı olarak, fiil ehliyetinde kişinin haklara ve borçlara sahip olması, bunları değiştirmesi ya da ortadan kaldırması kendi fiillerinin sonucunda gerçekleşeceğinden, kişinin sadece tam ve sağ doğmuş olması, yani kişilik kazanması yeterli olmaz. Ayrıca kişinin ayırt etme gücüne sahip olması, ergin olması ve kısıtlanmamış olması gerekir. Ayırt etme gücü, fiil ehliyetinin tam merkezinde durur. Ayırt etme gücü, kişiyi hem kendi olgunluk derecesi ve hem de içinde bulunduğu ortam ve süreçler itibarıyla değerlendirdiğinden nispidir (görecelidir) Kişi her durumda aynı soğukkanlılıkta davranamayabilir. Yaş küçüklüğü, akıl hastalığı, akıl zayıflığı, sarhoşluk ya da bunlara benzer sebepler ayırt etme gücünü ortadan kaldırabilirler. Bunlara benzer şekilde, uyuşturucu madde alımı, kişinin aldığı ilacın etkisiyle kendinde olmaması, uyurgezerlik gibi durumlar da ayırt etme gücünü ortadan kaldırabilir. Fiil ehliyetinin diğer olumlu koşulu, erginliktir. Bunu normal ve erken erginlik diye ikiye ayırmak mümkündür. Hukuk sistemimizde erginlik, normalde, on sekiz yaşın doldurulmasıyla başlar. Erken erginlik ise, evlenme yolu ile gerçekleşebileceği gibi, yargı kararı ile ergin kılınma şeklinde de olabilir. Ergin kişiler, bazı durumlarda özellikle kendileri ve ailelerini korumak amacıyla hâkim kararıyla kısıtlanabilirler. Bu şekilde ergin kişilerin fiil ehliyeti tamamen ya da kısmen ortadan kaldırılabilir. Ergin kişilerin kısıtlanma sebepleri, akıl hastalığı, akıl zayıflığı, savurganlık, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşam tarzı, kötü yönetim, bir yıl ve daha uzun süreli özgürlüğü bağlayıcı bir hapis cezası ile hüküm giymedir. Ayrıca kişinin, yaşlılığı, sakatlığı, deneyimsizliği veya ağır hastalığı nedeniyle işlerini gerektiği gibi yönetememesi nedeniyle kendi talebiyle fiil ehliyetinin kısıtlanması mümkündür. Ayırt etme gücü olan kişi, kısıtlanma kararı ile birlikte artık sınırlı ehliyetsiz konumuna gelir.

FİİL EHLİYETİ AÇISINDAN GERÇEK KİŞİLERİN SINIFLANDIRILMASI

Fiil ehliyeti itibarıyla kişiler, tam ehliyetliler ve sınırlı ehliyetliler, tam ehliyetsizler ve sınırlı ehliyetsizler şeklinde dörde ayrılır. Tam ehliyetliler, fiil ehliyetinin bütün koşullarına sahiptirler: Ayırt etme güçleri, erginlikleri bulunmaktadır ve kısıtlanmamışlardır. Hukuki işlem ehliyetine tam anlamıyla sahiptirler. Kendi (haksız) fiillerinin hukuki sonuçlarına kendileri katlanırlar. Sınırlı ehliyetliler fiil ehliyetinin bütün koşullarına sahiptirler. Bununla beraber, bunlar, korunmaları gereken, ama kısıtlanmaları için yeterli bir sebep bulunmayan kişilerdir. Bunlara önemli işlerini yaparken yardımcı olmak üzere danışman atanır. Böylece bazı önemli hukuki işlemleri (dava açmak ve sulh olmak; taşınmazların alım satımı ve bunlar üzerinde başka bir ayni hak kurmak; kıymetli evrak alımı, satımı ve rehni yapmak ve kefil olmak gibi) kendileri yaparken yasal danışmanın olurlarını almaları gerekir. Aksi hâlde işlem askıda hükümsüz olur. Tam ehliyetsizler ayırt etme gücüne sahip olmayanları ifade eder. Şu hâlde bir kişinin ayırt etme gücü sürekli şekilde ya da geçici olarak bulunmuyor ise bu dönemde tam ehliyetsizdir. Tam ehliyetsizler, kendi fiilleriyle kural olarak hak kazanamaz ve borç altına giremezler. Hukuki işlemleri kural olarak kesin hükümsüzdür. Kesin hükümsüzlüğünü herkes ileri sürebilir, hâkim bunu re'sen yani kendiliğinden dikkate almak zorundadır. Diğer taraftan, hukuki sonucun doğmasında iradenin etkisinin söz konusu olmadığı, yani hukuki sonucun bağlanmasında iradeye bakılmadığı hukuki ya da borç ilişkilerinde (örneğin sebepsiz zenginleşmede) bunlar borçlu ya da alacaklı olabilirler. Ayrıca tam ehliyetsizin yaptığı hukuki işlemlerin hukuki sonuç doğurduğu istisnai durumlar da vardır: Bu evlilik (butlanla sakat olan evlilik iptal edilinceye kadar geçerli bir evlilik gibi hukuki sonuç doğurur) ve ölüme bağlı tasarruflar için geçerlidir. Ayrıca tam ehliyetsizin yaptığı bazı hukuki işlemlerin geçersizliğinin ileri sürülmesinin dürüstlük kuralına aykırı olduğu durumlarda hukuki işlem geçerliymiş gibi bir hukuki sonuç doğar. Tam ehliyetsizlerin haksız fiil ehliyeti yoktur. Ancak kusursuz sorumluluk hâlleri bunlar için de geçerlidir. Diğer taraftan geçici olarak ayırt etme gücünü kaybedenler, bu sırada verdikleri zararları gidermekle yükümlüdür. Ancak, ayırt etme gücünü kaybetmede kusurları olmadığını ispat ederse, sorumluluktan kurtulurlar. Tam ehliyetsizleri hukuk hayatında yasal temsilcileri temsil eder. Ancak yasal temsilcinin, tam ehliyetsizin mallarını bağışlaması, vakfetmesi ya onun adına kefil olması mümkün değildir. Aynı şekilde kişiye sıkı sıkıya bağlı hakların mutlak olanlarını (nişanlanma, evlenme gibi) yasal temsilci kullanamaz. Sınırlı ehliyetsizler fiil ehliyetinin ayırt etme gücü koşuluna sahiptirler. Ancak bunlar ya ergin

değildirler ya da ergin olmakla birlikte kısıtlanmış kişilerdir. Sınırlı ehliyetsizlerin yaptıkları hukuki işlemlerin geçerliliği yasal temsilcilerinin olurlarına bağlıdır. Yasal temsilcinin olurlarına kadar yapılan işlem askıda hükümsüz olur. İzin verilen işlem geçerli, verilmeyen ise kesin olarak geçersiz olur. İstisnai olarak sınırlı ehliyetsizin yasal temsilcinin rızasına bağlı olmadan yapabileceği işlemler de vardır. Bunlardan ilki kişiye sıkı sıkıya bağlı haklardır (nişanın bozulması, evliliğin iptali gibi). Sınırlı ehliyetsizler ayrıca karşılıksız kazandırmaları tek başlarına kabul edebilirler. Yasal temsilci ya da hukuk düzeni sınırlı ehliyetsizin yapacağı hukuki işlemlere tek tek izin verebileceği gibi, duruma göre bunlara toptan açık ya da örtülü şekilde izin verebilir. Bu açıdan sınırlı ehliyetsizin ehliyetinin genişlediği durumlardan söz edilir. Bu açıdan bir meslek veya sanatla uğraşmasına açıkça ya da zımnen (üstü örtülü) izin verilen sınırlı ehliyetsiz bununla ilgili her türlü işlemi artık tek başına yapabilir. Aynı biçimde velisinin izniyle aile haricinde yaşayan çocuk kazancını dilediği gibi sarf edebilir. Buna karşılık yasal temsilcinin olurlarına bulunsun bile sınırlı ehliyetsiz, kefil olamaz, vakıf kuramaz ve önemli bağışlamalarda bulunamaz. Yasal temsilci bunları tek başına da yapamaz. Sınırlı ehliyetsizler ayırt etme gücüne sahip olduklarından haksız fiillerinden sorumludurlar.

KAVRAM

Tüzel kişiler (hükmi şahıslar), gerçek kişiler dışında kalan, hukuk düzenince kendilerine haklara sahip olma ve borç edinme olanağı sağlanmış varlıklardır.

TÜZEL KİŞİLİĞİN UNSURLARI

Tüzel kişiler, kişi ya da mal topluluklarıdır. Ancak her topluluk, tüzel kişilik sahibidir ya da tüzel kişilik kazanabilir denemez. Tüzel kişiler belirli bir amaç çevresinde örgütlenmiş topluluklardır.

TÜZEL KİŞİLİĞİN KAZANILMASI

Hukuk düzenlerinin tüzel kişiliğın kazanılmasında izlediğı genel tutumları izah eden üç sistemden söz edilebilir ki bunlar izin sistemi, serbest kuruluş sistemi ve normatif sistemdir. İzin sisteminde hukuk düzenince belirlenen otoritenin izni olmadıkça tüzel kişilik doğmaz. Serbest kuruluş sisteminde, topluluğun kişilik kazanması için herhangi bir yerden izin alınması gerekmez, herhangi bir yere başvuru da gerekli değildir. Normatif sistemin temel özelliğı ise kanunen aranan şartlar gerçekleştirildikten sonra, otoritenin, topluluğa kişilik tanıyıp tanımama hususunda takdir yetkisinin olmayışıdır. Aranan şartlar gerçekleştirildikten sonra topluluk tüzel kişilik kazanır. Bugün Türk hukukunda ağırlık kazanan sistemin normatif sistem olduğunu söylemek mümkündür.

TÜZEL KİŞİLERİN SINIFLANDIRILMASI

İç Yapılarına Göre Tüzel Kişiler

Kişi toplulukları Kişi toplulukları kişilerin bir araya gelmesi ile oluşan tüzel kişilerdir. Burada topluluğu oluşturan, kişilerdir. Dolayısıyla bunlarda birden fazla kişi bulunması doğaldır. Bu toplulukların sadece gerçek kişilerden oluşması da şart değildir. Tüzel kişilerden ya da gerçek ve tüzel kişilerden oluşan kişi toplulukları mevcuttur. Mal toplulukları Kişilerin, mal varlıklarının belirli bir bölümünü ayırarak belli bir amaca özgülemeleri ile mal toplulukları oluşur. Böylece mal varlığı, malikinin diğer mallarından ayrılır ve bağımsızlaşır.

Tabi Oldukları Kurallara Göre Tüzel Kişiler

Kamu tüzel kişileri Kamu hukuku kurallarına tabi olan, kamu otoritesini temsil eden, kamu hizmeti gören tüzel kişilerdir. Bunlar kanunla ya da kanunun verdiği yetkiyle kurulurlar ve tüzel kişilik kazanırlar. Kamu tüzel kişileri kamu idareleri ve kamu kurumları olmak üzere iki başlık altında toplanırlar. Kamu idareleri kişi topluluklarıdır. Devlet de kamu idaresi niteliğinde bir oluşumdur. Devlet tüzel kişiliğı merkezi idare olarak da anılır. Yine kamu idaresi niteliğindeki il özel idaresi, belediye ve köyler ise mahalli idareler olarak anılırlar. Kamu kurumları ise belirli bir kamu hizmetini gören, kişi değil mal esaslı kurulan topluluklardır (mal topluluğı). TRT, YÖK, üniversiteler kamu kurumlarına örnektir. Barolar (Türk Barolar Birliğı), Türk Tabipler Birliğı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğı gibi meslek kuruluşları ise kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıdır.

Özel hukuk tüzel kişileri

Özel hukuk kurallarına tabi olan, kamu otoritesini temsil etmeyen tüzel kişilerdir. Bunlar kanunla değil, onu kurmak isteyenlerin iradesine dayanarak, hukuki işlemler yoluyla kurulurlar. Kendi içlerinde kazanç paylaşma amacı güdüp gütmediklerine göre iki ana gruba ayrılırlar. Dernekler ve vakıflar medeni hukuk tüzel kişileridir. Dernekler kişi topluluğı iken vakıflar mal topluluğudur. Kamu iktisadi teşebbüsleri KİT adıyla tanınan kamu iktisadi teşebbüsleri sermayesinin yarısından fazlası devlete ait olan ve kanunla kurulan tüzel kişilerdir. Ancak bunların özel hukuk hükümlerine tabi olmaları esastır, bundan dolayı tacir sayılırlar ve ticaret hukuku hükümleri bunlar hakkında uygulanır. Kamu İktisadi Teşebbüsü; İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT) ile Kamu İktisadi Kuruluşunun (KİK) ortak adıdır. İktisadi devlet teşekkülü, sermayesinin tamamı devlete ait, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan, kamu iktisadi teşebbüsüdür. Kamu iktisadi kuruluşu ise, sermayesinin tamamı devlete ait olup tekel niteliğindeki mal ve hizmetleri kamu yararı gözeterek üretmek ve pazarlamak üzere kurulan ve gördüğü bu kamu hizmeti dolayısıyla ürettiğı mal ve hizmetler imtiyaz sayılan kamu iktisadi teşebbüsüdür.

TÜZEL KİŞİLERİN HAK EHLİYETİ

Hak ehliyetlerinin ve davada taraf olma ehliyetlerinin kapsamı gerçek kişilerdeki gibidir. Ancak, doğal olarak tüzel kişiler, cins, yaş, hısımlık gibi yaradılış gereğı insana özgü niteliklere bağılı olan haklara ve borçlara ehil değildirler.

TÜZEL KİŞİLERİN FİİL EHLİYETİ

Tüzel kişiler, kanuna ve kuruluş belgelerine göre gerekli organlara sahip olmakla, fiil ehliyetini

kazanırlar. Organ Kavramı ve Türleri Organlar, tüzel kişinin örgütlenmesi içinde yer alırlar ve kendilerine kanunla ya da tüzel kişinin ana statüsü ile verilen yetkileri kullanır, görevleri yerine getirirler. Bir tüzel kişide, kanun koyucu tarafından bulunması zorunlu tutulan organlara zorunlu organ denir. Tüzel kişi, kendi iradesi ile, örgütlenmesinde zorunlu organlar dışında başka organlara da yer verebilir. Bunların sayısı tamamen tüzel kişiyi kuranların ve kurulduktan sonra da tüzel kişinin tercihine kalmıştır. Bu yüzden bu tür organlara seçimlik organ adı verilir. Türk hukukunda organsız tüzel kişi olmaz; fakat tek organlı tüzel kişi olabilir. Bazı organlar birden fazla kişiden oluşur. Bazen de bir organ bir kişiden oluşabilir. Bunlardan ilkinde kurulmuş organ denirken ikincisine fert organ denilir.

Fil Ehliyetinin Organlar Eliyle Kullanılması

Tüzel kişinin iradesi, organları aracılığıyla açıklanır. Tüzel kişi yetkili organı aracılığıyla hukuki işlemlerde bulunur; bir şeyi alıp satabilir, kiraya verebilir, eser sözleşmesi yapabilir. Tüzel kişi, organlarının hukuka aykırı eylemlerinden de sorumludur. Bir organı oluşturan kişi ya da kişiler, organ sıfatı ile hareket ettikleri sırada bir başkasına zarar verirlerse, bundan hem tüzel kişi hem de -ayrı bir kişi olarak- kendileri sorumlu olacaklardır.

TÜZEL KİŞİLERİN YERLEŞİM YERİ

Gerek zorunlu olarak yerleşim yeri edinilmesi gerekse tek bir yerleşim yerine sahip olma noktasında, tüzel kişiler de gerçek kişiler gibidir. Bir başka deyişle, yerleşim yerinin zorunluluğu ve tekliği ilkeleri tüzel kişiler için de geçerlidir. Tüzel kişinin yerleşim yeri, kanunla özel olarak belirlenmemişse, kuruluş belgesinde (ana statüsünde) belirtilen yerdir. Genelde kuruluş belgelerinde yerleşim yeri belirtilir. Ancak her ihtimale karşı, TMK m.51'de kuruluş belgelerinden yerleşim yeri anlaşılamayan tüzel kişiler için bir hüküm öngörülmüştür. Buna göre, bu tüzel kişilerin yerleşim yerleri işlerinin yönetildiği yerdir.

TÜZEL KİŞİLERİN SONA ERMESİ

Tüzel kişiler kendiliğinden sona erer ya da bir kararla sona erdirilebilir. Kendiliğinden sona erme (infisah), kişiliğin çeşitli durumların gerçekleşmesi ile kendiliğinden, ayrıca bir karara gerek olmaksızın ortadan kalkmasını ifade eder. Bir kararla sona erdirilmede (fesih) ise, tüzel kişinin yetkili organının kararı ya da mahkeme gibi bir makamın kararı ile tüzel kişilik ortadan kalkar. Tüzel kişi sona erdiğinde, mal varlığı; tasfiye ve özgüleme aşamalarına geçer. Tasfiyede; tüzel kişinin mevcut mal varlığı belirlenir, borçları ödenir, alacakları tahsil edilir. Geriye tüzel kişinin safi mal varlığı kalır. Tüzel kişinin mal varlığının tasfiyesine, kanunda ve kuruluş belgesinde aksine hüküm bulunmadıkça, terekenin resmî tasfiyesine ilişkin hükümler uygulanır. Tasfiye işleminden sonra elde kalan safi mal varlığının ne olacağı, özgülemenin (tahsis) konusudur. Özgülemeye; öncelikle, kanunda bir hüküm varsa ona göre yapılır. Kanunda bir hüküm yoksa, tüzel kişinin kuruluş belgesinde öngörüldüğü şekilde yapılır. Kanunda ve kuruluş belgesinde bu konuda hüküm yoksa, tüzel kişinin yetkili organının kararı belirleyici olur. Özgüleme; kanunda veya kuruluş belgesinde bu konuda hüküm yok ve yetkili organ da başka türlü karar vermemişse, en yakın amacı güden kamu kurum veya kuruluşuna yapılır.

HUKUKİ OLAY- HUKUKİ FİİL VE ÖZELLİKLE HUKUKİ İŞLEM

Hakkın kazanılması, bir hakkın bir kişiye bağlanması, bir hak ile bir kişi arasında bir bağlantı kurulmasını ifade eder. Bir hakkın bir kişiye bağlanması veya bir hakkın kaybedilmesi ya hukuki olay ya hukuki fiil ya da hukuki işlem yollarıyla gerçekleşir. Dış dünyada meydana gelen her olay değil, sadece bazı olaylar hukuki bakımdan önem taşır. Hukukun kendisine bir sonuç bağladığı olaylara ise hukuki olay adı verilir. Hukuki olaylar, doğa olaylarından kaynaklanabileceği gibi insan davranışlarından da kaynaklanabilir. İnsanların kendi iradeleri ile gerçekleştirdikleri ve kendilerine hukuki sonuç bağlanmış davranışlarına hukuki fiil adı verilir. Hukuki fiiller hukuka uygun veya hukuka aykırı olabilirler. Hukuka aykırı fiiller ya genel davranış kurallarına aykırı fiillerdir ve haksız fiil olarak adlandırılırlar ya da bir borcun ihlali şeklinde ortaya çıkarlar. Hukuk düzeninin uygun gördüğü, onayladığı ve kendilerine hukuki sonuç bağlanmış davranışlara hukuka uygun fiil denir. Hukuka uygun fiiller; bilgi/fikir açıklamaları, duygu açıklamaları ve irade veya iş ve emek açıklamaları olmak üzere üç gruba ayrılır. Kişinin bir konuyla ilgili bilgi veya düşüncesini ilgili kişi veya kişilere bildirmesine bilgi açıklamaları denilmektedir. Bir kişinin bir konuyla ilgili duygularını ilgili kişi veya kişilere bildirmesine duygu açıklamaları denilmektedir. Hukuk, duygu açıklamalarına nadiren bir sonuç bağlamıştır. İrade açıklamaları ise, kişilerin iradelerini, arzularını açığa vurdukları hukuki fiillerdir. İrade açıklamaları da hukuki işlemler, hukuki işlem benzeri fiiller ve maddi fiiller olarak üçe ayrılır. Hukuki işlemler irade açıklaması, arzu edilen ve hukukun bu arzuya bağladığı bir sonuca yönelmiş irade açıklamasıdır. Hukuki işlem benzeri fiiller, hukuki sonuç düşünülün veya düşünülmesin pratik bir sonuca yönelmiş olan arzu açıklamasına hukuki sonuç bağlanmasıdır. Hukuki sonuç, iradenin açıklamasına değil de irade olarak meydana getirilen bir maddi değişikliği bağlanmışsa maddi fiil söz konusu olur. Hukuki işlemlerle ilgili kurallar hukuki işlem benzeri fiillerde de kıyasen uygulanırlar. Fakat maddi fiiller için böyle bir durum söz konusu değildir.

Hukuki İşlem

Hukuki işlem, belirli bir hukuki sonucu doğurmaya yönelmiş irade açıklaması veya irade açıklamalarıdır. Hukuki işlemin irade açıklamaları ve hukuki sonuç olmak üzere iki kurucu unsuru vardır. Ancak sadece bu kurucu unsurların mevcudiyeti, hukuki işlemin sonuç doğurabilmesi için yeterli değildir. Bu kurucu unsurların yanı sıra, bazı geçerlilik unsurlarının da gerçekleşmesi gerekir.

Hukuki İşlemin Unsurları

Hukuki İşlemin Kurucu Unsurları

1. İrade açıklaması İrade açıklaması hukuki sonuca yönelik iradenin dış dünyaya beyan edilmesidir. Açıklanmamış bir irade sonuç doğurmaz. İrade beyanı; beyan sahibinin belirli bir hukuki sonuca yönelik arzusu (işlem iradesi), iradesini ortaya koyan hareketi yapma isteği (fiil iradesi), yaptığı hareketle arzusunu dışa yansıtma (açıklama iradesi) unsurlarından oluşur. İrade beyanlarını çeşitli şekilde gruplamak mümkündür. Buna göre iradenin hedeflediği hukuki sonuç net bir şekilde ortada ise açık (sarih) bir irade beyanından bahsedilir. Bu tür irade açıklamaları sözle, yazıyla veya işaretle yapılabilir. Açık irade beyanında açıklamanın anlamını belirlemek için yorum yapmaya, açıklama dışındaki unsurlara başvurmaya ihtiyaç bulunmamaktadır. Yeterince açık olmayan, yapıldığı andaki bütün hâl ve şartlar göz önüne alınarak bir anlam ifade eden irade beyanlarına örtülü (zımnî) irade beyanı denilmektedir. Bir hukuki işlemin kurulabilmesi için kanun koyucu tarafından irade açıklamalarının açık olarak yapılması aranmıyorsa irade açıklaması açık veya örtülü olarak yapılabilir. Bir kimsenin açıkladığı arzusunu kendi sözleri veya hareketleri dışında hiçbir şahsın araya girmesine gerek kalmaksızın doğrudan muhataba ulaştırılmasına vasitasız irade açıklaması denilir. Açıklanan arzusunun muhataba ulaştırılması için araya başka bir şahsın fiili giriyorsa buna vasıtalı irade açıklaması denir. Hukuki işlemlerin bir çoğunda iradenin sadece açıklanması yetmez, bunun ilgili kişi veya kişilere de yöneltilmesi gerekir. Buna yöneltilmesi gerekli irade açıklaması adı verilir. İlgili kişiye yöneltilmesine gerek olmadan hukuki sonuç doğuran irade açıklamaları ise yöneltilmesi gerekli olmayan irade açıklamalarıdır.

2. Hukuk düzeninin irade açıklamasının yöneldiği sonucu tanınması Açıklanan irade belli bir hukuki sonuca yönelmiş olmalıdır ve irade açıklamasının yöneldiği hukuki sonucun hukuk düzeni tarafından tanınması gereklidir.

Hukuki İşlemin Geçerlilik Unsurları

Tüm Hukuki İşlemlerde Aranılan Geçerlilik Unsurları

Hukuki işlemi yapan kişi ehliyetli olmalıdır. Hukuki işlemin konusu emredici hukuk kurallarına, kamu düzenine, genel ahlaka, kişilik haklarına aykırı veya imkânsız olmamalıdır. Hukuki işlemi meydana getiren irade açıklamaları sağlıklı olmalıdır, yani yanılma, aldatma veya korkutma nedeniyle irade sakatlığı bulunmamalıdır. Hukuki işlemi meydana getiren irade açıklamaları muvazaalı (danışıklı) olmamalıdır.

Bazı Hukuki İşlemlerde Aranılan Geçerlilik Unsurları

Hukuki işlem geçerlilik şekline uyularak yapılmış olmalıdır. Tasarruf işlemlerinde, işlemi yapan kişinin tasarruf yetkisi bulunmalıdır. Sebebe bağlı tasarruf işlemlerinde, buna temel teşkil eden geçerli bir borçlandırıcı işlem bulunmalıdır. Karşılıklı borç yükleyen sözleşmelerde aşırı yararlanma bulunmaması gerekir. Bazı hukuki işlemlerin hüküm doğurması için gereken tamamlayıcı unsurlar Ehliyet eksikliğini giderici izin veya icazet. Temsil yetkisi eksikliğinden kaynaklanan noksanlığı giderici icazet. Tasarruf yetkisinin sınırlanmasından kaynaklanan eksikliği giderici izin veya icazet. Bir resmî makamın fiili. Geciktirici şart.

Geciktirici vade Hukuki İşlemlerin Türleri

1. Gerekli irade açıklamasının adedi bakımından Arzu edilen hukuki sonucun gerçekleşmesi için bir tek şahsın irade beyanının yeterli olduğu hukuki işlemlere tek taraflı hukuki işlem denir. İki taraflı hukuki işlemler, diğer bir deyişle sözleşmeler arzu edilen hukuki sonucun meydana gelebilmesi için iki tarafın karşılıklı ve birbirine uygun irade açıklamalarında bulunmalarının gerekli olduğu hukuki işlemlerdir. Kararlar ise, bir kişi topluluğunda hukuki bir sonucu gerçekleştirmek üzere yeterli sayıda kişinin iradelerini aynı yönde açıklamalarıyla oluşan hukuki işlemlerdir. Kararın oluşabilmesi için yeter sayının ne olacağı o topluluğun iç ilişkisini düzenleyen kurallardan (örneğin dernek tüzüğünden) anlaşılır. Ortak hukuki işlemler, bir irade açıklamasının birden çok kişinin açıklamalarının birleşmesi ile meydana gelirler.

2. İrade beyanının yöneltildiği bakımından Bir hukuki işlemin oluşabilmesi için irade beyanının bir şahsa veya makama yöneltildiği gerekiyorsa yöneltildiği gerekli irade beyanına dayanan hukuki işlemler söz konusudur. Buna karşın bazı hukuki işlemlerin oluşabilmesi için irade beyanının herhangi bir kişi veya makama yöneltildiği gerekmemektedir. Bunlara yöneltildiği gerekmemen irade beyanına dayanan hukuki işlemler denir.

3. Etki doğurduğu alan bakımından İşlemleri doğrudan doğruya etkisi dikkate alınarak kişiliği ilgilendiren veya malvarlığını ilgilendiren hukuki işlemler olarak ayırmak mümkündür.

4. Malvarlığına etkisi bakımından Malvarlığını ilgilendiren hukuki işlemler malvarlığı azalan taraflar için borçlandırıcı işlemler, tasarruf işlemleri diye ikiye ayrılırken; malvarlığında artış meydana gelen taraf için kazandırıcı işlemler olarak ayırma tabi tutulabilirler. Borçlandırıcı işlemler, işlemi yapan kişinin malvarlığının pasifini artıran işlemlerdir. Bu tür işlemler malvarlığının pasifine yeni bir borç ekleyerek malvarlığının azalmasına neden olurlar. Tasarruf işlemleri ise, bu işlemi yapanın malvarlığındaki bir hakka doğrudan doğruya etki yaparak, o hakkı devreden, sınırlayan, külfet yükleyen, değiştiren veya sona erdiren işlemlerdir. Tasarruf işlemleri doğrudan malvarlığının aktifini azaltır. Bir tasarruf işleminin geçerliliği buna temel teşkil eden borçlandırıcı işlemin geçerliliğine bağlı ise bu tasarruf işleminin sebebe bağlı olduğu, aksi hâlde sebepten soyut olduğu kabul edilir. Kazandırıcı işlemler, bir kişiye malvarlığına ilişkin bir menfaat sağlayan hukuki işlemlerdir. Bu menfaat malvarlığının aktifinin artması (hak kazanma) şeklinde olabileceği gibi, aktifin azalmasına engel olunması ya da pasifin azalması şeklinde ortaya çıkabilir.

5. Hüküm ifade edeceği an bakımından Bir işlem, hukuki sonucunu işlemi yapan(lar) hayatta iken doğuruyorsa sağlar arası hukuki işlem söz konusudur. Buna karşın bir işlem, hukuki sonucunu işlemi yapanın veya yapanlardan birinin ölümünde doğuracaksa ölüme bağlı hukuki işlem söz konusu olur.

Hukuki İşlemlerin Hükümsüzlüğü

Hükümsüzlük bir hukuki işlemin, tarafların arzu ettikleri hukuki hüküm ve sonuçlarını meydana getirmediği bütün hâlleri kapsayan geniş bir yaptırım kavramıdır.

1. Yokluk Hukukun bir hukuki işlemin var olması için öngördüğü kurucu unsurlarında eksiklik söz konusu ise hukuki işlem varlık kazanamaz ve hukuki ilişki kurulmaz yani o işlem hukuk hayatında hiç yapılmamış, doğmamış sayılır. Buna yokluk denilir. Bir hukuki işlemin yokluğu her zaman, ilgili herkes tarafından ileri sürülebilir. İşlemi hükümsüz kılmak için bir dava açmaya veya beyanda bulunmaya ihtiyaç yoktur. Hâkim, açılmış bir davada hukuki işlemin yokluğunu görevinden ötürü kendiliğinden dikkate alır. Belirli bir sürenin geçmesi bu hukuki işleme geçerlilik kazandırmaz.

2. Kesin Hükümsüzlük (Mutlak Butlan) Kurucu unsurları bulunan bir hukuki işlemin geçerlilik unsurlarından kamu düzenini ilgilendirecek önemde olanların gerçekleşmemesi hâlinde bu hukuki işlem kesin hükümsüzdür. İrade açıklamasında bulunan kişinin tam ehliyetsiz olması, Hukuki işlemin konusunun emredici hukuk kurallarına, kamu düzenine, genel ahlaka, kişilik haklarına aykırı veya imkânsız (baştan objektif) olması, Hukuki işlemin muvazaalı (danışıklı) olması, Hukuki işlemin geçerlilik şekline uyularak yapılmamış olması, Tasarruf işlemlerinde, işlemi yapan kişinin tasarruf yetkisinin bulunmaması, Sebebe bağlı tasarruf işlemlerinde, buna temel teşkil eden geçerli bir borçlandırıcı işlem bulunmaması gibi sebepler kesin hükümsüzlük sebepleridir. Kesin hükümsüz olan

işlem bu hâliyle bile ona yakın amaç güden ve fonksiyon gören başka bir işlemin tüm geçerlilik şartlarını taşıyorsa ve tarafların, asıl işlemin geçersiz olduğunu bilselerdi onun yerine bu işlemi yapacakları söylenebiliyorsa, geçersiz işlemin, geçerlilik şartları tamam olan işleme dönüştürülmesi ve bu şekliyle hüküm doğurması da mümkündür. Bu kuruma tahvil (çevirme) adı verilmektedir. Kısmi kesin hükümsüzlük bir hukuki işlemin belirli bir kısmını geçersiz sayıp, geriye kalan kısmını geçerli kabul etmek ve işlemi bu hâliyle ayakta tutmaktır. Kesin hükümsüzlüğü ileri sürmek bazı hâllerde hakkın kötüye kullanılmasını teşkil edebilir.

3.İptal Edilebilirlik Bir hukuki işlem sakatlık ve eksikliklere rağmen tarafların iradesi yönünde sonuçlar doğurabilir. Ancak hukuki işlemin geçerlilik unsurlarındaki bazı sakatlıklar, bu geçerlilik şartı ile korunan tarafa işlemi iptal etme yetkisi verir. Bozucu yenilik doğuran bir hak olan iptal hakkı kullanılıncaya işlem kesin hükümsüz hâle gelir. Bir sözleşmede bir tarafın irade açıklaması yanılma, aldatma veya korkutma nedeniyle sakatlanmışsa, bu kişi başlangıçtan beri hukuki işlemle bağlı olmaz. Bu kişi, kanunda öngörülen süre içerisinde iptal hakkını kullanmazsa veya henüz süre bitmeden iptal hakkından feragat ederek işleme onay verir ise işlem baştan itibaren geçerli hâle gelir. Bu tür iptal edilebilirlik düzelebilir hükümsüzlük olarak adlandırılmaktadır. Süresi içinde iptal hakkının kullanılması hâlinde ise, işlem baştan beri kesin olarak hükümsüz hâle gelir. İptal edilebilirliğin bir diğer şekli ise, bozulabilir geçerlilik olarak adlandırılmaktadır. Bu durumda geçerlilik şartının eksikliğine rağmen hukuki işlem baştan beri hüküm doğurur, ancak iptal hakkı sahibi isterse bu hakkını kullanarak işlemi baştan beri geçersiz hâle getirebilir.

4.Noksanlık Kurucu unsurları tamam olan bir hukuki işlemin hüküm ifade edebilmesi için bir unsurla tamamlanması gereken hâllerde noksanlık vardır. Bazı hâllerde işlemin yapılmasından sonra tamamlanmasına kanun hükmü ile olanak tanınmış olabilir. Bu durumda işlem askıda olup, ya noksan unsur tamamlanacak ve işlem hüküm ifade edecektir ya da bu unsurun tamamlanamayacağı kesin olarak belli olacak ve işlem hükümsüzleşecektir.

5.Nisbi Etkisizlik Bir tasarruf işlemi nedeniyle meydana gelen bazı değişikliklerin çeşitli sebeplerle bazı kimselere karşı ileri sürülememesidir yani değişikliğin bazı kimselere karşı etkili olmamasıdır.

HUKUKUN TEMEL İLKELERİ

Hukukun temel ilke ve esaslarının bilinmesi, benimsenmesi ve anlaşılması, bir toplumda yürürlükte bulunan hukuk kurallarını şekillendirir, keyfilikten uzaklaştırır ve o toplumdaki hukuk kurallarının temel ilke ve esaslar üzerine inşa edilmesini sağlar. Bir toplumu ve toplumun yönetim biçimini kuran, şekillendiren anayasaların özellikle içermesi gereken düzenlemeler, hukukun temel ilke ve esasları olmalıdır. Kişi hak ve hürriyetleri, ancak bu ilke ve esasların kabullenilmesi ve güçlendirilmesi yoluyla korunabilir. Her hukuk dalının içinde kendine özgü prensip ve esaslar vardır. Her ilke ve esasın, pozitif hukukun tüm dallarını ilgilendirmesi beklenemez. Bazı ilke ve esaslar tüm hukuk dallarını kapsarken, bazıları da özel olarak belirli bir hukuk dalına hitap edebilir. Bir ilke ve esas, ister tüm hukuk dallarını ilgilendirsin, isterse ilgilendirmesin, o ilke ve esas ilgili olduğu hukuk dalı çerçevesinde değerlendirmek ve sonuçlar çıkartmak gerektiği unutulmamalıdır.

Hukuk Devleti İlkesi

Türkiye Cumhuriyeti'nin, 1982 Anayasası'nın "Cumhuriyetin nitelikleri" başlıklı 2. maddesinde sayılan niteliklerinden biri de hukuk devletidir. AY m.4 ile güvence altına alınan ve değiştirilmesi dahi teklif edilemeyen hukuk devleti; hukukun evrensel ilkelerine ve yürürlükteki hukuk kurallarına bağlı olan, başta kamu otoritesi olmak üzere tüm eylem, işlem ve tasarrufları bağımsız ve tarafsız yargının denetimine açık bırakan, ülkede yaşayan bireyler ve kişi toplulukları için asgari hukuk güvenliğini sağlayan ve insan haklarına bağlı devlet" olarak tanımlanabilir. Anayasa Mahkemesi'ne göre hukuk güvenliğinin sağlanması, hukuk devleti ilkesinin esaslı unsurlarından biridir. Hukuk devletinin sağlamakla yükümlü olduğu "hukuki güvenlik" ilkesi; hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar.

Yargı Bağımsızlığı ve Hâkim Tarafsızlığı

Yargı bağımsızlığı, hiçbir organ, makam, mercii veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında hâkimlere veya mahkemelere emir ve talimat veremeyeceği, genelge gönderemeyeceği, tavsiye ve telkinde bulunamayacağı, bu tür bir yetkinin kullanılmasına izin veren yasal düzenlemelerin yürürlüğe konulamayacağını ifade etmektedir. Yargının bağımsızlığı beraberinde tarafsızlığını da getirir. Yargı makamının tarafsız olması demek, bir yargılamada iddiayı ve savunmayı dinleyen, sunulan delilleri değerlendiren ve hakların hak sahiplerinin kullanımına verilmesi ve toplum düzeninin sağlanması amacıyla karara varan hâkim veya hâkimlerin objektif olmaları, herhangi bir tarafın yanında yer almaksızın, eşit davranarak ve ön yargı taşımaksızın hareket etmeleri ve yargılama yapmaları anlamına gelir.

Doğal (Tabii) Hâkim Güvencesi

Tabii (doğal) hâkim ilkesi, sanığın, işlediği iddia olunan suç anında görevli ve yetkili olan hâkimi ve mahkemesi kim ve neresi ise, o hâkim ve mahkemenin huzuruna çıkartılması anlamına gelir. Böylece sanık, suçun işlendiği anda görevli ve yetkili olmayan ve bu sebeple olağanüstülük niteliği taşıyan ve tarafsızlığından şüphe duyulabilecek hâkim ve/veya mahkemenin huzuruna çıkartılmayacaktır. Ceza yargılaması hukuku bakımından açıklamaya başladığımız bu prensip, aynı önemini ve anlamını diğer yargılama alanlarında da (idari yargı, askeri yargı, özel hukuk yargısı) korumaktadır.

Eşitlik İlkesi

Kamu kudretinin herkese aynı mesafede olmasına, yaklaşmasına ve davranmasına "eşitlik" ve bu hususun bir hukuki zorunluluk olarak kabul edilmesine de "eşitlik" prensibi denir. Anayasa'nın 10. maddesinde düzenlenen kanun önünde eşitlik ilkesi, hukuki bakımdan eşit olanlar arasında eşitlik olarak kabul edilmektedir. Hukuki durumları farklı olanlar arasında keyfi değil, fakat ihtiyaç hâlinde farklı sonuçlar doğurabilecek uygulamalar yapılabilmesi mümkündür. Hukuki durum farklılığı, kişinin bulunduğu konum, taşıdığı sıfat, işlediği suçun türü gibi sebeplerden kaynaklanabilir, ancak bu kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet gibi Anayasa'nın 10. maddesinde gösterilen ayırım yasaklarına aykırı düzenleme ve uygulamalara başvurmamak gerekir.

Sözleşme Özgürlüğü ve Güvenliği

Sözleşme özgürlüğü denildiğinde, toplumu oluşturan bireylerin, gerek birbirleriyle ve gerekse devletle dilediği konuda ve şekilde sözleşme yapabilmesi, bu yolla hak elde edebilmesi ve borç yüklenebilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Kanun koyucu, tarafların sözleşme yapabilmesi hususuna mümkün olduğu kadar serbestlik tanımak istemiş ve sözleşme özgürlüğüne müdahale etmemeye çalışmıştır. Bununla

birlikte, bir taraftan sözleşme özgürlüğünün sınırsızca kullanılmasına müdahale etmek istemeyen kanun koyucu, diğer taraftan iyi niyetli bireylerin mümkün olduğu ölçüde korunabilmesi amacıyla kötü niyetli durumlara taviz verilmesini engelleyen hukuk kuralları koymaya çalışmıştır.

Hak Arama Hürriyeti

Hak arama hürriyeti kapsamında, herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir. Hangi maksatla olursa olsun Anayasa'nın hak arama hürriyetini düzenleyen 36. maddesi ve idari işlem ve eylemlere karşı yargı yolunun kapatılmayacağı esasını düzenleyen 125. maddesi hiçe sayılmak suretiyle bir idari işlem ve eyleme karşı yargı yolunu kapalı tutmak, hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmaz.

Dürüstlük ve İyi niyet İlkesi

Dürüstlük ilkesi gereğince, herkes, haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorundadır. Bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını hukuk düzeni korumaz. Ayrıca kanunun iyi niyete hukuki bir sonuç bağladığı durumlarda, asıl olan iyi niyetin varlığıdır. Ancak, durumun gereklerine göre, kendisinden beklenen özeni göstermeyen kimse iyi niyet iddiasında bulunamaz.

Kazanılmış (Müktesep) Hak

Kazanılmış hak, ortaya çıkması anında hukuka uygun olarak tamamlanmış, böylece kişiye özgü, lehte sonuçlar doğurmuş, sonradan hukuk kurallarındaki değişiklik veya işlemin geri alınması gibi nedenlere rağmen, hukuk düzeni tarafından korunma altında kalan hak anlamına gelmektedir. Kazanılmış, yani elde edilmiş hak ve bu hakkın korunması, bir hak hukuka uygun şekilde elde edilmiş olduğu takdirde, o hakkın daha sonradan geri alınmaması ve kullanımı süresince önceki şartlar değişse bile yeni şartlara uymaya bireyin mecbur bırakılmaması demektir. Bununla birlikte, elde edilen hakkın belirli bir süresi olup da o süre dolmuşsa, bu hâlde elbette yeni şartlara tabi olunacaktır. Yine, toplumun düzeni, güvenliği ve esenliği bakımından alınması gereken tedbirler var veya konulmuşsa, bu tedbirlerin gereklerini yapmak, kazanılmış hakka müdahale edildiği anlamına gelmeyecektir.

Kusur Sorumluluğu ve Ceza Sorumluluğunun

Şahsiliği İlkesi Ceza hukukunda asıl olan, sadece iradenin ve fiilin değil, kusurlu iradenin ve fiili icra eden failin cezalandırılmasıdır. Kusursuz suç ve ceza olmaz. Fiilde kusurun yokluğu, suç ve cezayı kaldırır. Kusursuz suç ve ceza olmaz. Kusur sorumluluğuna ters düşen düzenlemeleri, özel hukuk ve idare hukuku alanlarında görebilmek mümkündür. Ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi, ceza hukukunda kabul edilen ve herkesin kendi işlediği kusurlu fiilden sorumlu tutulması esasını getiren bir anlam taşımaktadır. Ceza hukukunun esasları olan şahsi kusur sorumluluğu, aynı geçerliliğini özel hukuk ve idare hukuku alanlarında koruyamamaktadır, çünkü özel hukuk ve idare hukuku alanlarında, haksız fiillerden doğacak tazminat sorumluluğu konusunda, kimin sorumlu olduğu ve kusurun bulunup bulunmadığı, varsa derecesinin ne olduğu mutlak önem taşımaz.

Mülkiyet Hakkı

Mülkiyet hakkı, gayrimenkul (taşınmaz) veya menkul (taşınır) ya da gözle görülür, elle dokunulur olmamasına rağmen mülkiyete konu olabilecek her şeyin maliki (sahibi) olabilmektir. Mülkiyet hakkının kullanımının sınırsız olmadığını, bir temel hak olarak özüne dokunulmaksızın, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun bir şekilde, demokratik toplum düzeninin ve laik cumhuriyetin gerekleri ile ölçülülük ilkesine aykırı düşmeden, somut durumun gerekli kılması hâlinde mülkiyet hakkının sınırlanabileceğini belirtmek isteriz. Elbette bu sınırlama keyfi ve gerekçesiz olamaz. Hatta gerekçenin de somut durumda haklı, kabul edilebilir ve kamu yararı için gerekli olan zorunlu bir sebebe dayanması, sınırlamanın da kanunla yapılması gerekmektedir.

Suçta ve Cezada Kanunilik İlkesi

Bir fiilin suç sayılabilmesi ve bu nedenle suç işleyene ceza verilebilmesi için mutlaka kanun koyucu tarafından o fiilin kanunla suç olarak düzenlenmiş ve karşılığında cezasının ne olduğunun da yine kanunla belirlenmiş olması mecburiyetine suçta ve cezada kanunilik ilkesi denir. Bu ilke, ceza hukukunun temelini oluşturur. Bazı fiillerin suç sayılması ve karşılığında failleri hakkında ceza öngörülmesi, bir an için hak ve hürriyetleri sınırlamak gibi düşünülebilir, ancak suçta ve cezada kanunilik ilkesi sınırlamalar getirmekle birlikte, bu sınırlamaları önceden bildirerek, bir taraftan otoritenin keyfi davranışlarının önüne geçmekte, yani suç sayılmayan ve cezası gösterilmeyen bir fiilden ceza verilmesini engellemekte ve diğer taraftan da hangi fiillerin emir ve yasaklar kapsamında olduğunu bireylere önceden duyurmakta ve gösterilen bu sınırlamalar çerçevesinde diledikleri gibi davranabilme imkânını bireylere sağlamaktadır.

Masumiyet Karinesi

Masumiyet karinesi uyarınca, suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz. Anayasa'nın 38. maddesinin dördüncü fıkrası, "Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz." hükmünü kabul ederek, suçsuzluk karinesini anayasal güvence altına almıştır. Dürüst (Adil) Yargılanma Hakkı Dürüst (adil) yargılanma hakkına, Anayasa'nın 36. maddesinin birinci fıkrasında yer verilmiştir: "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir". Dürüst yargılanma hakkı

uyarınca, yargılamalar hukuk kurallarına uygun şekilde yapılmalı ve aynı zamanda yargılama kuralları evrensel hukuk prensiplerine uygun şekilde oluşturulmalıdır. Böylece dürüst yargılanma hakkı yargılama kuralları da dâhil olmak üzere yargılamanın yapılış şeklini içeren geniş bir alanı kapsar. Dürüst yargılanma hakkı, kanun koyucunun düzenlediği yasalardan başlamak suretiyle hazırlık tahkikatı dâhil yargılamanın tüm aşamalarında ve sonuna kadar devam eder. Yargılama aşamasında da hâkimler, sanık hakkında ön yargılı olmamak zorundadırlar. Sözleşmelerin Nispiliği İlkesi Sözleşmenin nispiliği ilkesi, hukuki sözleşmelerin, sadece taraflar arasında hak ve borç doğurması anlamına gelmektedir. Bu ilke kapsamına, hukuk alanında imzalanan tüm sözleşmeler girer. Üçüncü kişiler (sözleşmenin tarafı olmayanlar), bir sözleşmeden kaynaklanan borç ve yükümlülüklerin yerine getirilmesinde kefil olmadıkları, yani sözleşmedeki borcun taahhüt eden tarafından yerine getirilmesi/getirilebilmesi hâlinde, o borç ve yükümlülüklerin kendileri tarafından yerine getirileceğini kabul etmedikleri müddetçe sorumlu olmayacaktır.

SPORUN TANIMI

Sporun farklı şekillerde tanımını yapmak mümkündür. Kelime anlamıyla spor, “oyun, oyalanma” şeklinde tanımlanabilirken; daha geniş anlamıyla ise kişilerin, önceden belirlenmiş olan kurallar çerçevesinde tek veya takım hâlinde maddi bir karşılık ya da sadece eğlenmek maksadıyla salonda, doğada vb. yerlerde yapılan ve bedensel ve psikolojik gelişimine katkı sağlayan, devlet tarafından desteklenen bir faaliyetlerdir. Sporun birçok işlevinden bahsetmek mümkündür.

Sporun işlevlerini genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1) Spor, kişilerin eğlenmeleri ve bununla birlikte boş zamanlarını değerlendirmeleri imkânı sağlar.
- 2) Spor, kişilerin fiziksel ve zihinsel aktivitelerde bulunmasını sağlar.
- 3) Spor, kişilerin fiziksel ve zihinsel olarak gelişimlerini sağlar.
- 4) Spor, kişiler ve toplumlar arasındaki dostluk ilişkilerini kuvvetlendirir ve geliştirir.

SPORUN EVRELERİ

Hayat İçin Zorunlu Hareketler Evresi

İnsanların günlük yaşantılarını sürdürürken yapmış oldukları her türlü hareket, spor olarak değerlendirilebilir.

Eğlence ve Sağlık Evresi

Bu evrede, insanların boş vakitlerini değerlendirmek, eğlenmek ve bununla bağlantılı olarak sağlıklarını korumak ve kazanmak amacı ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada spor, eğlenmek ve sağlığa iyi gelebilecek her türlü bedensel veya zihinsel etkinlik olarak kabul edilmektedir.

Ekonomik Evresi

Zamanla spor, eğlenmek ve sağlık için yapılan hareketler olmaktan çıkarak, ekonomik bir boyut kazanmaya başlamıştır. Özellikle “profesyonel sporculuk” kavramıyla, sporla profesyonel olarak uğraşan kişilerin bundan ekonomik bir gelir elde ettikleri ve sporu, para kazanmak için yaptıkları görülmektedir. Sporun, ekonomik anlamda önemli ve büyük bir yere gelmesi, kaçınılmaz olarak onun hukuksallaşması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Politik Evresi

Sporun kitlesel bir faaliyete dönüşmesi ve büyük gelirlerin elde ediliyor olması devletlerin, sporun geniş etki alanını kullanmasına ve politik anlamda muhataplarını etkilemesine sebep de olmaktadır.

SPORUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Spor faaliyetlerinin M.Ö. 3000-1500 yılları arasında Sümerlerde başladığı ileri sürülmektedir. Ayrıca Roma’da M.Ö. 146’dan itibaren Olimpik Oyunların yapıldığı da bilinmektedir. Türklerde sporun Orta Asya’da yaşayan Türk Boylarına kadar dayandığı ve binlerce yıllık bir tarihe sahip olduğu bilinmektedir.

SPORUN ÇEŞİTLERİ

Sporun pek çok türünden bahsetmek mümkündür ve spor türlerinin çeşitli ayrımlara tabi tutulduğu görülmektedir.

Bireysel sporlar, sporcuların tek başlarına kendi derecelerini aşmak ya da bir başka rakip sporcuya karşı yine tek başlarına mücadele ettikleri sporlardır. Bireysel sporlara örnek olarak uzun atlama, cirit atma, ritmik jimnastik, tenis, judo, güreş, eskrim vb. verilebilir.

Takım sporları birden fazla kişinin bir araya gelmesiyle oluşan bir takımın, başka bir takımla yaptığı müsabakaları ifade etmektedir. Takım sporlarında birden fazla kişi takım hâlinde, rakip sporculardan oluşan takıma karşı mücadele etmektedir. Futbol, basketbol, voleybol, buz hokeyi vb.’leri örnek verilebilir.

Sıra dışı (ekstrem) sporlar ise, sporcuların fiziki güçlerini olduğunda fazla zorlayarak, olağanüstü bir güç kullanımını gerektiren ve diğer spor türlerinde mevcut olmayan bir tehlikeyi bünyesinde barındıran spor türleridir. Dünyanın en güçlü sporcularının seçildiği yarışmalarda yapılan tır çekme, beton blokları kaldırma, çene kuvvetiyle araç çekme vb.’lerinin yanı sıra paraşütle atlama, ekstrem tırmanış, rafting gibi spor dalları, sıra dışı sporlara örnek oluşturabilir.

SPOR HUKUKUNUN TANIMI VE NİTELİĞİ

Spor hukuku, spor sükeleri arasındaki ilişkileri düzenleyen ve sporun belirli kriterler çerçevesinde yapılmasını sağlayan kuralların düzenlendiği hukuk dalı olarak tanımlanabilir. Sportif faaliyetler ve sportif örgütlere ilişkin kurallar, bu hukuk dalı içerisinde değerlendirilmekte ve düzenlenmektedir. Spor Hukuku bünyesinde birçok hukuk dalına ilişkin kuralları barındırmaktadır. Bu sebepten dolayı spor

hukukunu, tek başına bunların içine sokmak mümkün değildir.

- Sporcu sözleşmeleri (Borçlar Hukuku), kulüplerin dernek (Medeni Hukuk) veya anonim şirket (Ticaret Hukuku) şeklinde faaliyet gösterebilmeleri vb.'leri spor hukukunun, özel hukuk temellerini oluşturmaktadır. Özel hukuk, kişilerin birbiriyle olan ilişkileri düzenleyen hukuk kurallarının oluşturduğu alana verilen addır.
- Sporla ilgili düzenlemelerin birçoğunun Anayasa'da yer alması, spor sùjeleri için öngörülen disiplin cezaları, doping, şikenin Ceza Hukuku kapsamında değerlendirilmesi, sporun devletçe örgütlenmesi İdare Hukuku açısından gündeme geleceği ve ayrıca rekabet hukuk kurallarının varlığı da spor hukukunun, kamu hukuku boyutunu ortaya koymaktadır. Kamu hukuku ise kişi ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk kurallarının oluşturduğu bütünü ifade eder. Spor hukuku bünyesinde birçok hukuk dalına ilişkin kuralları barındırdığı için (yukarıda da belirtildiği gibi hem özel hukuk hem de kamu hukukuna ilişkin kurallar söz konusudur), onun bir karma hukuk dalı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

SPOR HUKUKUNUN KAYNAKLARI

Spor Hukuku'nun kaynaklarını, yazılı kurallar oluşturmaktadır. Ancak diğer hukuk alanlarından farklı olarak spor hukukunu düzenleyen genel bir Spor Kanunu bulunmamaktadır. Bu durum sadece ÷lkemize özđü değildir ve birçok ÷lkede genel bir spor kanunu bulunmamaktadır. Her hukuk alanında sporculara ve spor örgütlerine ilişkin düzenlemeler bulunmakla birlikte ayrıca her spor örgütünün ilgili spor dalı hakkında koyduğu yönetmelikler, talimatlar bulunmakta ve bunlar spor hukukunun kaynakları olarak kabul edilmektedir. Türk Medeni Kanunu, Türk Borçlar Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Dernekler Kanunu, Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Türkiye Futbol Federasyonu Statüsü, 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun, İlgili Yönetmelikler, İlgili Talimatlar spor hukukunun kaynakları örnek teşkil etmektedir.

BİR HAK OLARAK SPOR

Spor Hakkının Anayasal Temelleri

Anayasa'nın 17. ve 59. maddesinin birlikte yorumlamak suretiyle 17. maddenin birinci fıkrasındaki "Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir." ifadesinden sporun bir hak olarak değerlendirilmesi mümkün olmaktadır Devlet, sporcuyla teşvik edecek, ona gerekli imkânları sağlayacaktır. Bu imkânlar özellikle kendisini alt yapı hizmetlerinde göstermektedir. Devlet, sporcuların rahat ve huzurlu bir ortamda sportif faaliyetlerde bulunabilmeleri için gerekli alt yapı imkânları sunmak zorundadır. Sportif tesisler, bu tesislerde bulunması gereken sportif ekipmanlar vb. bu kapsamda değerlendirilebilir. Sporun geliştirilmesi sporcular olduğu kadar seyirciler açısından da önem arz etmektedir. Sporun eğitici ve sağlık kurallarından hareketle insanları yaşamaya sevk edici özelliği, bunun devlet tarafından ele alınma ihtiyacını doğurmuş ve devletin pozitif yükümlülükleri arasında yer almıştır. Anayasa'nın 59. Maddesi Kapsamında Spor Hakkı Maddede, Devletin spor konusundaki pozitif yükümlülüklerinden bahsedilmektedir. Buna göre devlet, sporcuyla teşvik edecek, ona gerekli imkânları sağlayacaktır.

Eğitim Hakkı ve Spor

Spor, eğitim hakkının içinde yer alan ve ondan ayrı düşünölemeyen bir kavramdır. Spor kişileri bedenlen ve ruhen şekillendiren ve geliştiren bir faaliyettir. Bu sebepten dolayı, eğitim hakkı kapsamında, spor hakkından bahsetmek mümkündür.

Sağlık Hakkı ve Spor

Sporun sağlık hakkı çerçevesinde değerlendirilmesinde Anayasa'nın 17. ve 56. maddeleri dikkate alınmalıdır. Kişilerin bedensel ve ruhsal gelişimi, sağlıklı olmalarıyla doğrudan ilgilidir. Devlet bu kapsamda sporun yapılması ve geliştirilmesi için gerekli tedbirleri almak ve sporu teşvik ederek görevini yerine getirmelidir. Spor Hakkının Sınırlandırılması Spor hakkı, ancak kanunla sınırlanabilir. Spor yapma hakkının kısmen veya tamamen yasaklanması da söz konusu olabilecektir.

Spor Hakkının Özel Hukuk Temelleri

Spor hakkının özel hukuk temelleri, Türk Medeni Kanunu'na dayanmaktadır. Şöyle ki spor hakkı, özel haklar içerisinde mutlak haklardan birisi olan kişilik hakları içinde değerlendirilmektedir. Spor hakkı, kişinin kendini geliştirmesi ve kişisel yeteneklerine ilişkin bir kişilik hakkıdır.

Spor hakkının özelliklerini sıralamak gerekirse;

- Spor hakkı mutlak bir haktır. Herkese karşı ileri sürölebilir ve herkes spor hakkına saygı göstermek zorundadır.
- Spor hakkı, tekeli bir haktır ve sadece hak sahibi tarafından kullanılır. -Spor hakkı başkasına devredilemez, mirasçılara intikal etmez.
- Bir kişilik hakkı olan spor hakkından vazgeçilemez.
- Spor hakkının kural olarak değeri parayla ölçölemez ancak sporun profesyonel bir meslek olarak icra edilmesi hâlinde bir malvarlığı hakkı niteliği kazandığı söylenebilir.

SPORUN GERÇEK KİŞİ SÜJELERİ

Sporun gerçek kişi süjeleri sporcular, teknik direktörler, antrenörler, menajerler, hakemler, yöneticiler, gözlemciler, seyirci/taraftarlar ve spor kulübünün diğer çalışanları şeklinde incelemeye tabi tutulabilir. Sporcular Spor olayını gerçekleştiren, sporun genel kurallarına uyarak yetenek ve bilgisi ile rakiplerini yenmeye çalışan kişidir. Sporcular, sporun aktif süjeleri olarak kabul edilmektedir. Sporcular, amatör sporcular ve profesyonel sporcular olmak üzere ikiye ayrılır. Amatör sporcular, icra ettikleri spor karşılığında, zorunlu giderler hariç ücret almayan sporculardır. Amatör sporcular, sporu amatör bir ruhla gerçekleştirmektedirler.

Profesyonel sporcular ise zorunlu giderler dışında sporu ücret karşılığı bir meslek olarak yapan kişilerdir. Bu açıdan sporcuların antreman düzenleri ile kendi özel hayatlarına oldukça dikkat etmeleri gerekmektedir. Gelir elde etme unsurunun profesyonel-amatör ayrımında rol oynayan en önemli unsur olduğu kabul edilmektedir.

Teknik Direktörler

Sporun teknik ve analiz kısmıyla ilgilenen spor süjesidir. İster bireysel isterse takım sporu olsun, ilgili sporcuların mutlaka bir teknik direktörü vardır. Teknik direktör de kulüple yapacağı bir sözleşme kapsamında faaliyetlerini yürütür. Teknik direktörlük sözleşmesi teknik direktör ile kulüp arasında imzalanan, teknik direktörün kulübün başarısı için ilgili işleri görmeyi; kulübünde buna karşılık olarak teknik direktöre belli bir ücret ödemeyi üstlendiği sözleşmedir.

Antrenörler

Antrenör, teknik direktör ile sporcu arasındaki bağı sağlayan kişidir. Antrenörler, teknik direktörlerden farklıdır. Teknik direktörler, müsabakaların taktiksel kısmıyla daha çok ilgilenirken; antrenörler, sporcuların fiziksel ve psikolojik durumları ile gelişimleri açısından kulüpte görev almaktadırlar. Antrenörler, kulüp ile imzalayacakları antrenörlük sözleşmesi kapsamında faaliyet yürütmektedirler.

Menajerler

Belli bir ücret karşılığında veya ücretsiz olarak, profesyonel futbolcu sözleşmesi müzakeresi yürütmek amacıyla futbolcu veya kulüpleri temsil eden veya kulüpler arasında transfer müzakeresi yürütmek amacıyla kulüpleri temsil eden Türkiye Futbol Federasyonu'ndan lisans almış gerçek kişileri menajer adı verilmektedir. Menajerlik, sporcu ile kulüp arasındaki iletişimi tesis eden ve sporcunun her türlü hukuki işlemlerini gerçekleştiren kişidir.

Hakemler

Hakemler, belli spor müsabakalarını, o spora ilişkin kurallara uygun olarak icra edilmesini sağlayan kişilerdir. Hakemlerin görevlerini yerine getirirken oyun kurallarına uygun ve tarafsız davranmaları gerekmektedir. Hakemlik mesleğine ilişkin düzenlemeler, Merkez Hakem Kurulu Talimatı'nda yer almaktadır. Yöneticiler Spor kulüplerinin amaç ve hedeflerini gerçekleştirebilmek amacıyla çalışan kişilerdir. Sportif faaliyetlerinin sosyal ve ekonomik boyutu düşünüldüğünde, yöneticilerin söz ve davranışlarıyla topluma mâl olmuş ve aynı zamanda da varlıklı kişiler olması tercih edilmektedir.

Gözlemciler

Gözlemciler, müsabakaların kurallara uygun olarak yapılmasını sağlamak amacıyla hakemlerin denetleyen ve hakemlerin tarafsız olarak müsabakayı yönetmeleri için gerekli tedbirleri alan kişilerdir. Gözlemciler, müsabakanın sona ermesiyle müsabakaya ilişkin gözlemlerinin yer aldığı bir rapor hazırlarlar. Gözlemciler tarafından tutulan bu raporlar son derece önemlidir. Müsabakalarda bir takım istenmeyen olaylar çıkmışsa, Türkiye Futbol Federasyonu ilgili gözlemci raporlarına istinaden sorunun çözüme kavuşturulmasını sağlar. Bir başka ifadeyle somut olay bakımından ilgili raporlar doğrultusunda karar vermektedir.

Seyirciler/Taraftarlar

Sportif faaliyetleri doğrudan ve canlı olarak seyretmek isteyen ve tuttuğu takımı desteklemeye gelen kişilerdir (Petek, s. 660). Seyirciler/Taraftarlar eğlenme amacıyla müsabakaya gelirler. Bununla birlikte bilet alınması, kulüpler açısından gelir kaynağı olmaktadır. Seyirci ile organizatör arasında yapılan seyirci sözleşmesi bir isimsiz (karma-kombine sözleşme: eser, kira, taşıma, hizmet vb.) sözleşmedir.

Kulübün Diğer Çalışanları

Sağlık personeli, diyetisyen, kondisyoner, masör vb.'leridir. Kulübün diğer çalışanları diye ifade edilen gerçek kişi süjeler de kulüp ile yapmış oldukları sözleşme kapsamında faaliyetlerini yürütmektedirler.

SPORUN TÜZEL KİŞİ SÜJELERİ

Sporun tüzel kişi sùjeleri spor kulùpleri, federasyonlar ve uluslararası konfederasyonlar olmak üzere incelemeye tabi tutulabilirler.

Spor Kulùpleri

Belirli kurallara göre kurulan, amatùr veya profesyonel spor dallarında hizmet veren, her yaş grubundan insanların spor yapabileceği tesis, araç ve gereçlere sahip olan, kaliteli sporcuların yetiştirilmesini de hedefleyen tüzel kişileridir. Spor kulùpleri dernek veya şirket şeklinde faaliyet gösterebilirler. Bunların yanı sıra Kulùpler Yasası adını taşıyan bir düzenleme de Meclis gündemindedir.

Federasyonlar

Spor kulùplerinin oluşturduğu bir üst birlik olarak ifade edilebilir. Örneğin futbol federasyonu, atıcılık federasyonu, atletizm federasyonu, binicilik federasyonu vb. İlk spor federasyonu, İngiltere’de kurulmuştur. Türkiye’de sadece futbol, profesyonel bir spor dalı olarak kabul edildiğinden dolayı özellikle Türkiye Futbol Federasyonu’nun yapısına bakmak gerekir. Futbol faaliyetlerine ilişkin olarak bağlayıcı kararlar almak ve bu sayede sporu yönetmek üzere Türkiye Futbol Federasyonu yetkili kılınmıştır.

Uluslararası Konfederasyonlar

Uluslararası spor Konfederasyonları, spor faaliyetlerinin kural ve şartlarını belirleyen ve uluslararası spor karşılaşmaların organize ederek yürütmeye yetkili kuruluşlardır. En az üç federasyonun bir araya gelmesiyle oluşur.

SPORUN DOLAYLI SÜJELERİ

Sponsorlar

Spor sponsorluğu kendi işletmelerinin reklamını yapmak amacıyla spor organizasyonlarının ya da belli spor kulübünün faaliyetlerini destekleyen veya bireysel sporcunun maliyetlerini üzerine alan kişi veya kuruluşlardır. Sponsorlar, yapılacak bir sponsorluk sözleşmesi ile faaliyetlerini yürütürler. Sponsorluk sözleşmesi gerçek veya tüzel kişinin sportif, kültürel veya sosyal alanda faaliyet gösteren belirli bir kişi veya organizasyonu ekonomik açıdan ya da bunların medyada yer almasını sağlayarak desteklemesidir.

Gazete ve Dergiler

Spora ilişkin haberler ve bilgilerin verildiği kaynaklardır. Gazetelerde, en çok ilgi gören sayfalar arasında, spor sayfaları yer almaktadır. Gazeteler sayesinde sporcuların ve kulùplerin tanınması; onlar hakkında bilgi alınması imkânı doğmaktadır. Dergiler ise, gazetelere oranla daha teknik bilgilerin verildiği yazılı kaynaklardır. Dergilerde spor ve sporculara ilişkin daha ayrıntılı ve teknik meseleler tartışılmakta; konular kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Televizyon Yayınları ve Kanallar Kitle iletişim araçları içerisinde önemli bir yere sahip olan televizyon yayınları ve kanallar, sporun takip edilebilmesi açısından da önemi hissettirmektedir. Günün her saatinde istenilen türde bilgiye ulaşmak, televizyon yayınları ve kanalları sayesinde oldukça kolay bir hâle gelmiştir.

Spor Akademileri

Üniversitelerde sporu, bilimsel anlamda incelemek, sporun gerçek kişi sùjelerinin donanımlı bir şekilde yetişmelerini sağlamak ve en nihayetinde sporun gelişimine katkıda bulunmak amacıyla kurulan kuruluşlardır. Sporun, bilimsel anlamda da gelişimine yardımcı olmak, sporun geleceği açısından da son derece önemlidir.

Spor Dernek ve Vakıfları

Spor dernek ve vakıfları, sporun dolaylı sùjeleri arasında yer almaktadır. Bunlar sporcular ile spor kulùplerinin korunması, sporcular ve spor görevlilerine kaynak ve eğitim sağlamak amacıyla kurulmaktadır.

SÖZLEŞME KAVRAMI

Sözleşme, tarafların karşılıklı ve birbirlerine uygun irade beyanlarıyla kurulan hukuki bir işlemdir. Türk Borçlar Kanunu'nun 1. maddesinde de "Sözleşme, tarafların iradelerini karşılıklı ve birbirine uygun olarak açıklamalarıyla kurulur." düzenlemesi yer almaktadır. Sözleşmelerde tarafların irade beyanlarının karşılıklı ve birbirine uygun olması aranmaktadır.

Sözleşme kurulurken karşılıklı irade beyanlarının birbirine uygun olması gerekmektedir. Karşılıklı irade beyanlarından birine öneri, diğerine ise kabul adı verilmektedir.

Öneri, bir sözleşme kurulurken zaman itibarıyla önce yapılan ve karşı tarafın olumlu cevabı ile sözleşmenin kurulması sonucunu doğuran irade açıklamasına verilen addır. Öneriye, icap veya teklif adı da verilmektedir. Öneride sözleşme yapmaya yönelik bir irade beyanı söz konusudur.

Kabul ise, muhatap tarafından yapılan ve öneriye uygun olarak sözleşmenin kurulması sonucunu doğuran irade beyanıdır. Sözleşmenin yapılmasıyla birlikte tarafların bir takım hak ve borçları doğmaktadır. Tarafların, ilgili sözleşmeye istinaden doğmuş olan hak ve borçlarına uygun hareket etmeleri gerekmektedir. Taraflardan her biri üzerine düşen borcu gereği gibi yerine getirmekle yükümlüdür.

PROFESYONEL SPORCU SÖZLEŞMESİ

Profesyonel sporcu sözleşmesi, profesyonel sporcu ile kulüp arasında yapılan ve taraflara bu sözleşme kapsamında belirli haklar sağlayıp aynı zamanda da onları borç altına sokan sözleşmeler olarak tanımlanabilir (Ertaş/Petek, s. 400). Profesyonel sporcu ise bir ücret karşılığında antrenör veya spor eğitmeninin gözetim ve denetimi altında müsabakalara hazırlanan ve ilgili spor dalında performansını arttırmak için düzenli olarak antreman yapıp, müsabakalarda en iyi dereceyi almaya çalışan kişilerdir. Profesyonel futbolcu sözleşmesi, Profesyonel Futbolcuların Statüsü ve Transferleri Talimatı'nın 3. maddesinde de profesyonel futbolcu, "Bir kulüple yazılı sözleşme yapmış olan ve kendisine futbol faaliyetleri kapsamında yaptığı harcamalardan daha fazla miktarda ödeme yapılan futbolcudur." şeklinde tanımlanmaktadır. Türkiye'de sadece futbol, profesyonel bir spor dalı olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte diğer spor dallarında da sporcular, kulüpleriyle yapmış oldukları bir sözleşme çerçevesinde sportif faaliyetlerini yürütmektedirler. Kuruluşu Profesyonel futbolcu sözleşmesi, profesyonel futbolcu ile profesyonel takım kurma izni verilmiş olan kulüp arasında yapılan; profesyonel futbolcunun kulübünün başarısı için elinden geleni yapmayı üstlendiği, kulübün de bunun karşılığında profesyonel futbolcuya belli bir ücret ödediği sözleşme olarak tanımlanabilir. Bu sözleşmeyle profesyonel futbolcu, kulübü adına futbol oynamayı üstlenirken; kulüp de profesyonel futbolcuya bir ücret ödeme borcu altına girmektedir. Profesyonel futbolcu sözleşmesinin hukuki niteliğine bakıldığında burada iş görme sözleşmelerinden biri olan hizmet sözleşmesi akla gelmelidir. Profesyonel futbolcu sözleşmesine ilişkin bir uyuşmazlık çıktığında öncelikle Profesyonel Futbolcuların Statüsü ve Transferleri Talimatı'nın ilgili hükümlerine bakılacak; burada somut olayın çözümüne ilişkin bir düzenleme söz konusu değilse, profesyonel futbolcu sözleşmesi, hizmet sözleşmesi olarak kabul edildiğinden, Türk Borçlar Kanunu'nun genel hizmet sözleşmesine ilişkin hükümleri devreye girecektir.

Sporcu ile Kulübün Hak ve Yükümlülükleri

Profesyonel sporcu sözleşmesinin yapılmasıyla birlikte tarafların birtakım hak ve yükümlülükleri doğmaktadır. Her spor dalında hak ve yükümlülükler farklı olsa da genel itibarıyla bir değerlendirme yapmak mümkündür. Sözleşme kapsamında öncelikle tarafların kendilerine düşen borçları yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda profesyonel sporcu müsabakalarda elinden gelen çabayı göstermeli, antremanlara katılarak kendisini geliştirmeleri, sağlığına dikkat etmelidir. Kulüp ise sözleşmede belirlenen ücreti, profesyonel futbolcuya zamanı geldiğinde ödemelidir. Profesyonel futbolcu sözleşmesi açısından da genel olarak sözleşmede öngörülen borçların yerine getirilmesi gerekir. Bununla birlikte Profesyonel futbolcu sözleşmesi için Profesyonel Futbolcuların Statüsü ve Transferleri Talimatı'nda bazı hak ve yükümlülükler belirtilmiştir. Profesyonel futbolcu sözleşmesi, Profesyonel Futbolcuların Statüsü ve Transferleri Talimatı'nın 24. maddesinde kulüplerin; 25. maddesinde ise profesyonel futbolcuların sözleşmeden doğan yükümlülükleri düzenlenmiştir. Sona Ermesi Profesyonel sporcu sözleşmesi bazı sebeplerin varlığı halinde sona ermektedir. Bunlar sözleşme süresinin sona ermesi, sporcunun ölümü, spor kulübünün tüzel kişiliğini kaybetmesi ve iflası vb. sebeplerle sona erme gerçekleşmektedir. Profesyonel futbolcu sözleşmesinin sona erme sebepleri,

Profesyonel Futbolcuların Statüsü ve Transferleri Talimatı'nın 26, 27 ve 28. maddelerinde düzenlenmektedir. 26. madde karşılıklı sona erdirmeyi, 27. madde kulübün sözleşmeyi fesih hakkını ve 28. madde de profesyonel futbolcunun sözleşmeyi fesih hakkını düzenlemektedir. Profesyonel futbolcu sözleşmesinin sona ermesiyle birlikte profesyonel futbolcu ile kulübü arasındaki ilişki ortadan kalkar. Profesyonel futbolcu serbest hale gelir ve istediği başka bir kulüple sözleşme imzalayabilir. Sporcu Transferi Sporcu transferi, genel olarak bir sporcunun kendi kulübünden ayrılarak başka bir kulübe geçmesini ifade etmektedir. Her spor dalında sporcu transferlerine ilişkin olarak farklı kuralların olduğu görülmektedir. Sporcu transferi, sporcunun kendi kulübüyle sözleşmesi devam ederken gerçekleştirilebileceği gibi sözleşme sona erip sporcunun serbest kalması durumunda yeni bir kulüple anlaşması sonucunda da söz konusu olabilmektedir. Sporcu transferlerinin gerçekleşebilmesi için Türkiye Futbol Federasyonu tarafından belirlenen transfer ve tescil dönemlerine uyulması gerekir. Futbolcuların kulüplere tescil işlemlerinin yapılabileceği döneme, transfer ve tescil dönemi adı verilir. Profesyonel Futbolcuların Statüsü ve Transferleri Talimatı'nın 2. maddesinde transfer, "Futbolcunun ilk kez profesyonel sözleşme imzalaması, mevcut kulübünden başka bir kulüp ile sözleşme imzalaması veya geçici olarak kulüp değiştirmesi" şeklinde ifade edilmektedir. Bu düzenlemeden hareketle profesyonel futbolcuların transferlerini üçe ayırmak mümkündür. Bunlar, futbolcunun ilk kez profesyonel sözleşmeye imza atması, kendi kulübünden başka bir kulüple sözleşme imzalaması ve geçici olarak kulüp değiştirmesidir.

GENEL OLARAK

Sporun hem kamu hukuku hem de özel hukuk temelleri dikkate alındığında spor hakkının varlığı ve bunun korunması gündeme gelmektedir. Bununla birlikte sporcuların müsabakalarda, spor kurallarına aykırı hareket edilmesi durumunda yaralanmaları veya ölmeleri neticesinde bu kurallara aykırı hareket eden ve zarara sebebiyet veren sporcunun sorumlu tutulması gerekmektedir. Spor kurallarına aykırı hareket etme ve bunun neticesinde ortaya bir zararın çıkması, kişinin vücut bütünlüğüne yapılan bir saldırı olarak da değerlendirilmektedir. Sporun çeşitlerine göre sporcuların yaralanması veya ölümleri bazı spor dallarında oldukça azken; bazı spor dallarında bu ihtimaller artmaktadır. Spor müsabakalarında sporcuların yaralanma veya ölüm sebebiyle sorumlu tutulabilmeleri için yapılan hareketin oyun kuralları dışında ve hukuka aykırı olması gerekmektedir. Spor müsabakalarında, sporcuların birbirilerine oyun kuralları içerisinde birtakım zararlar vermeleri mümkündür. Sporcuların spor müsabakaları esnasında hukuka aykırı bir fiil sebebiyle bir başka sporcu veya sporcuları yaralaması ya da öldürmesi halinde onun hukuki olarak sorumlu tutulması gerekmektedir. Yaralanma veya ölüme sebebiyet veren sporcunun sorumluluğu, haksız fiil sorumluluğu kapsamında değerlendirilmektedir. Haksız fiil, kusurlu ve hukuka aykırı bir davranışla bir başkasının şahıs veya malvarlığı değerlerine zarar verilmesidir. Türk Borçlar Kanunu'nun 49. maddesinde de "Kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür." ifadesine yer verilmek suretiyle haksız fiil düzenlenmektedir. Haksız fiil sorumluluğunda bir kişi, kusurlu ve hukuka aykırı bir davranışla birlikte bir başkasının şahıs veya malvarlığı değerlerine bir zarar vermektedir. Hukuk düzeni ortaya çıkan bu zararın, tazmin edilmesini ve karşılanması öngörmüştür. Haksız fiil sorumluluğundan söz edilebilmesi için beş unsurun varlığı aranmaktadır.

Bunlar:

- Davranış (hareket),
- Hukuka aykırılık,
- Zarar, uygun illiyet bağı
- Kusurdur.

Bir fiilin haksız fiil olarak nitelendirilebilmesi için bu beş şartın mutlaka bir arada bulunması gerekir. Bu beş şarttan biri eksikse, haksız fiilden söz edilemez.

SPORCULARIN YARALANMALARINDAN DOĞAN HUKUKİ SORUMLULUK

Spor hakkı, Türk Medeni Kanunu anlamında bir kişilik hakkı olarak değerlendirildiği için, spor müsabakalarında sporcuların birbirlerine karşı yapmış oldukları hukuka aykırı müdahalelerde, sporcuların yaralanması durumunda ortaya çıkan zararların tazmin edilmesi gündeme gelmektedir. Spor hakkı çerçevesinde sporculara yapılan haksız müdahalelere karşı sporcuların korunması gerekmektedir. Özellikle müsabaka kurallarına aykırı hareket edilmesi durumunda bu koruma ihtiyacı kendisini hissettirmektedir.

Maddi Tazminat Davası

Spor müsabakalarında gerçekleşen müdahaleler neticesinde ortaya çıkan zararların tazmini söz konusu olmakta ve bu kapsamda zarar gören sporcunun maddi tazminat davası açma hakkı doğmaktadır. Zarar gören sporcunun, maddi tazminat davası açabilmesi için haksız fiilin unsurlarının tamamının varlığı ve bunların ispatlanması gerekmektedir. Sporcunun, kendisine yapılan müdahalenin hukuka aykırı olduğunu, yapılan bu hukuka aykırı müdahale neticesinde bir zarar uğradığını, hukuka aykırı müdahale ile ortaya çıkan zarar arasında bir uygun illiyet bağının bulunduğunu ve rakibinin, hukuka aykırı müdahalede bulunurken kusurlu hareket ettiğini ispatlamalıdır. Spor müsabakalarında yapılan müdahaleler neticesinde sorumluluğun ortaya çıkabilmesi için, rakip tarafından yapılan hareketin hukuka aykırı olması gerekmektedir. Spor hukuku açısından hukuka aykırı hareket, ilgili spor branşı için belirlenmiş oyun kurallarına aykırı hareket edilmesi anlamına gelmektedir. Spor müsabakalarında yaralanan sporcunun maddi zararları Türk Borçlar Kanunu'nun 54. maddesinden hareketle ortaya koyulabilir.

Buna göre tedavi giderleri, kazanç kaybı, çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar, ekonomik geleceğin sarsılmasından doğan kayıplar bedensel zararlar olarak kabul edilip, maddi zarar kalemleri arasında kabul edilmektedir.

Manevi Tazminat Davası

Spor müsabakalarında sporcuların oyun kurallarına aykırı bir hareketten dolayı yaralanmaları

durumunda maddi tazminat gündeme gelebileceği gibi manevi tazminattan da söz etmek mümkündür. Bir sporucunun yaralanması durumunda onun ruh sağlığının bozulması, psikolojik anlamda bu olaydan dolayı kendisini kötü hissetmesi, ızdırap ve üzüntü duyması, yaşama sevincini kaybetmesi vb. sebeplerden dolayı manevi tazminat hükmedilmesi mümkündür. Türk Borçlar Kanunu'nun 56 ve 58. maddelerinde manevi tazminata ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır.

SPORCULARIN ÖLÜMLERİNDEN DOĞAN HUKUKİ SORUMLULUK

Spor müsabakalarında sporcuların birbirlerine karşı yapmış oldukları oyun kurallarına aykırı hareketler kimi zaman, rakip sporcuların ölümüne sebep olabilir. Şayet yapılan hareket, haksız fiil kapsamında değerlendiriliyorsa, burada artık sporcuların ölümlerinden doğan sorumluluk gündeme gelmiş olur ve ortaya çıkan zararların tazmin edilmesi gerekir. Bu zararlar da maddi zarar ve manevi zarar olarak ortaya çıkabilir.

Maddi Tazminat Davası

Türk Borçlar Kanunu'nun 53. maddesinde ölüm halinde istenebilecek maddi tazminatın kapsamı belirlenmektedir. Buna göre ölüm halinde cenaze giderleri, ölüm hemen gerçekleşmemişse tedavi giderleri ile çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar ve ölenin desteğinden yoksun kalan kişilerin bu sebeple uğradıkları kayıplar maddi zarar kalemi olarak değerlendirilmektedir. Spor müsabakalarında sporcunun hukuka aykırı müdahalesi neticesinde ölüm olayı hemen gerçekleşmemişse tedavi giderleri ile çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar maddi tazminat olarak istenebilecektir. Ölüm olayının gerçekleşmesiyle birlikte cenaze masraflarının karşılanması gerekecektir. Bunun dışında ölen sporcunun yardımından mahrum kalanlar destekten yoksun kalma tazminatı isteyebileceklerdir.

Manevi Tazminat Davası

Spor müsabakalarında sporcunun hukuka aykırı müdahalesi neticesinde ölüm olayı gerçekleşmişse, Türk Borçlar Kanunu'nun 56. maddesinin ikinci fıkrasına göre ölüm hâlinde, ölenin yakınlarına manevi tazminat olarak uygun bir miktar paranın ödenmesine karar verilebilir. Burada talep edilecek olan zarar, ölüm olayından dolayı sporcunun yakınlarının kendilerinin uğradığı manevi zararlardır.

BAZI SPOR TÜRLERİNDEKİ ÖZEL DURUMLARI

Bazı spor türleri açısından sorumluluğun ortaya çıkması farklılık göstermektedir. Bu kapsamda motorlu araç ve bisiklet yarışları ile at yarışları üzerinden durulacaktır. Motorlu araç ve bisiklet yarışlarında haksız fiil sonucu meydana gelen yaralanma ve ölüm olaylarından doğan sorumluluklara ilişkin olarak Karayolları Trafik Kanunu'nun 105. maddesinde bir düzenleme bulunmaktadır. Karayolları Trafik Kanunu'nun 105. maddesinin ikinci fıkrasına göre yarışçıların veya onlarla birlikte araçta bulunanların uğrayacakları zararlarla, gösteride kullanılan araçların uğradıkları zararlardan dolayı sorumluluk genel hükümlere tabidir. Buradaki genel hükümlerden maksat Türk Borçlar Kanunu hükümleridir. At yarışlarında jokeylerin yaralanması veya ölümüne sebep olan olaylarda da sorumluluk gündeme gelebilir. Tarafların yaralanma veya ölüm olayının gerçekleşmesinde bir kusurları söz konusu değilse, bu noktada sorumluluk gündeme gelmez. Ancak jokeylerden biri, atını rakibine karşı kurallara aykırı olarak sürmesi ya da atı, onun atına yaklaştırması durumunda ortaya çıkan zararlardan dolayı sorumlu olacaktır.

DOPİNG KAVRAMI

Sporcular spor müsabakalarında en iyi performansını göstererek en iyi sonucu alma ve başarılı olma amacıyla hareket etmektedirler. İster bireysel isterse takım sporu olsun her sporcunun en nihai amacı başarılarıyla kendinden söz ettiren bir kişi olmaktır. Sportif faaliyetlerde sporcuların performans artırıcı maddelere başvurduğu bilinmektedir. Sporcuların bu maddeleri kullanması, sporda adaletsiz sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sporcular, eşit olarak yarışmamakta; bu da müsabakalarda adaletsiz durumları gün yüzüne çıkarmaktadır. Doping, yasaklanmış olan madde veya yöntemlerin sporcu tarafından bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kullanılmasıdır. Hangi maddeler ya da yöntemlerin doping olarak kabul edileceği Uluslararası Olimpiyat Komitesi ve Dünya Doping Mücadele Ajansı tarafından belirlenmektedir. Doping sporun temel prensiplerine aykırılık oluşturur. Doping haksız rekabetin yanı sıra fair play kurallarının da ihlal edilmesi sonucunu doğurur. Ayrıca doping, kalp krizi, karaciğer fonksiyonlarında bozukluk vb. sağlık sorunlarını beraberinde getirmektedir. Doping, yapılan sporun türüne göre değişiklik gösterebilmektedir. Kas kütlesinin artırılması, konsantrasyonun artırılması, el-göz koordinasyonunun güçlendirilmesi, psikolojik olarak moralin artırılması vb. sebepler, spor türü de dikkate alınarak doping yapılmasına neden olmaktadır. Doping çoğu zaman sporcu tarafından bilinçli bir şekilde yapılsa da bazen bilinçsiz olarak da ortaya çıkmaktadır.

DOPİNG SAYILAN MADDELER VE YÖNTEMLER

Kullanılması Kesin Yasak Olan Maddeler

Kullanılması kesin yasak olan maddelerin başında uyarıcılar gelmektedir. Uyarıcı maddeler, fiziksel aktiviteleri arttıran ve yorulma hissini azaltan maddelerdir. Bunların kullanılmasıyla sporcuların fiziksel anlamda güçleri artmakta ve yorgunluk hissi kendilerinde oluşmamaktadır. Kullanılması kesin yasak maddelerden bir diğeri narkotik ağrı kesicilerdir. Bu maddelerin kullanılmasıyla ağrıyı hissetmeme söz konusu olmaktadır. Kimyasal yapıları gereği yüksek dozda alınması durumunda pek çok sağlık problemini beraberinde getirmektedir. Sporcuların ağrı kesici olarak aldıkları ilaçlara oldukça dikkat etmeleri gerekir. Yüksek dozda ve doping sınıfına giren ilaçların kullanılması sporcu için olumsuz sonuçlar doğurur. Kullanılması kesin yasak maddeler arasında anabolik ajanlar şeklinde ifade edilen ve özellikle testosteron hormonuna benzer etkilere sahip bazı sentetik maddeler vardır. Bu tür maddeleri kas hücrelerinin sayısını arttırmakta ve iş yapma potansiyelini güçlendirmektedir. Kullanılması kesin olarak yasaklı maddeler arasında idrar söktürücüler de kabul edilmektedir. İdrar söktürücüler vücuttaki ve böbreklerdeki fazla suyun atılmasını sağlayan ilaçlardır. Bu tür ilaçlar özellikle boks, güreş, halter vb. gibi spor dallarında belirli ağırlık sınıflarına girebilmek için kullanılmaktadır. İdrar söktürücü ilaçların kullanılması vücuttaki su kaybına neden olduğu gibi bu su kaybının ani şekilde gerçekleşmesi sağlık problemlerini doğurmaktadır. Kullanılması kesin yasak olan maddeler arasında peptid hormonlar ve benzerleri de bulunmaktadır. Peptid hormonlar, özellikle ağrıya karşı duyarlılık ve davranış oluşturma noktasında vücuttaki organlara mesaj iletmektedir. Kullanılması yasak maddelerden diğerleri ise anti-östrojenik aktivite gösteren maddeler ile maskeleyici ajanlardır. Bu maddelerinde kullanımı kesinlikle yasaktır ve kullanılması durumunda sporcunun dopingli olduğu söylenebilecektir. Sporcuların müsabakalara katılırken kullanmaları kesinlikle yasaklı olan maddelere bakıldığında aslında hepsinin sporcunun sağlığını olumsuz şekilde etkilediği ve spor ahlakını ortadan kaldıran, sporda adaletsizliğe ve eşitsizliğe sebep olan maddeler olduğu görülmektedir.

Kullanılması Kesin Yasaklı Olan Yöntemler

Doping açısından kullanılması kesin yasaklı olan maddelerin yanında bir de kullanılması kesinlikle yasaklanmış olan bazı yöntemler söz konusudur. Bu yöntemlerin kullanılması sporculara, rakiplerine oranla mücadelelerde avantaj sağlamakta; bu durum sporda fair play'in ihlali sonucu doğurmaktadır. Kullanılması kesin yasaklı olan yöntemlerin başında oksijen transferini arttıran yöntemler gelmektedir. Oksijen transferini arttıran yöntemler de kan dopingi ve oksijen taşınımı ve kullanımını arttıran diğer maddelerin uygulanması şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulabilir. Kullanılması yasaklı olan bir diğer yöntem farmakolojik, kimyasal ve fiziksel uygulamalardır. Bunlar özellikle doping kontrolü sırasında verilecek olan örneğe birtakım maddeler koyarak, test sonucu etkilemek ve aslında dopingli olan sporcunun, doping yapmadığı yönünde bir sonuç çıkmasına sebep olacak uygulamalardır. Kullanılması yasaklı olan bir başka yöntem ise son yıllarda sıkça karşılaşılan ancak henüz tam anlamıyla aydınlığa kavuşmamış olan gen dopingi yöntemidir. Bu yöntemde genler ve gen elemanları ve hücre transferleri

sporunun atletik performansının artırılması amacıyla kullanılmaktadır.

Kullanılmasına Kısıtlı İzin Verilen Maddeler

Kullanılmasına kısıtlı izin verilen maddelerden ilki alkoldür. Alkolün kullanılması yasak değildir. Ancak bazı spor dallarında (eskrim, pentatlon) alkol kullanılması yasaklı olup sporunun alkol düzeyi ölçülebilmektedir. Bu gruba giren bir diğer maddeler, kannabinoidlerdir. Bunlar haşhaş gibi maddeler olup bazı spor dalları için yasaklanmıştır. Türkiye’de her türlü kullanımı kanuni açıdan yasaktır ve suçtur. Kullanılmasına kısıtlı izin verilen maddelerden diğeri, lokal anesteziplerdir. Bunların kullanımları bazı kısıtlamalara tabidir ve belirli koşulların varlığı halinde kullanımlarına izin verilir. Bir diğer madde, glukokortikosteroidlerdir. Bunların kullanımı sadece tıbbi gereklilik ve yazılı bildirimde bulunmak kaydıyla geçerli olmaktadır. Ayrıca bunların ağız veya fitil yoluyla ya da kas veya damar yoluyla kullanılması yasaktır. Yüzeysel uygulama, solunum yoluyla, lokal ve eklem için enjeksiyonla uygulanabilirler. Kullanılmasına kısıtlı şekilde izin verilen maddelerin sonucusu beta-blokerlerdir. Bunlar, bazı kalp hastalıklarında kan basıncını düşürüp kalp atım sayısını ve heyecanı azaltan; migren ve el titremesi tedavisinde uygulanan ilaçlardır.

DOPİNG KONTROLÜ

Sporcuların daha adil ve eşit şartlarda müsabakalarda yarışabilmeleri için doping kontrolleri yapılmaktadır. Doping kontrollerinin şu an için idrar örnekleri üzerinden daha sık yapıldığı ancak kan örnekleri üzerinden de bu tür örneklerin alınmasıyla doping kontrollerinin yapılmasının yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Doping kontrollerinin belirli bir sistematik ve program dahilinde yapılmaktadır. Öncelikle sporunun kayıt yaptırması gerekmektedir. Kayıt esnasında sporunun kullanmış olduğu herhangi bir ilaç varsa bunu ilgili görevliye bildirmesi gerekir. Kayıt işlemi gerçekleştirildikten sonra sporunun toplama kaplarından birini seçmesi istenir. Kabını seçen sporcu, doping kontrol görevlisinin denetimi altında idrar örneği vermelidir. Sporcu, vermiş olduğu idrar örneğini, seçeceği iki saklama kabına koyacaktır. A ve B saklama şişelerine idrar örneği bölüştürülür. Şişelere koyulan idrar örnekleri belirli bir yoğunlukta olmalıdır ve yoğunluk kontrolü yapılmaktadır. İlgili kontroller yapıldıktan sonra idrar örnekleri, üzerlerine kod numarası yazılarak ambalajlanmaktadır. Sporcu, bütün bu işlemler tamamlandıktan sonra, her şeyin prosedürüne uygun gerçekleştiğini belirtmek için, doping kontrol formunu imzalar. Doping kontrolüne alınan sporunun belirli miktarda idrar örneği vermesi gerekir. Bu miktar örneği vermeyen sporunun Doping Kontrol Odası’nı terk etmesi mümkündür. İdrar örneği verilirken sporunun, ilgili görevliler tarafından gözlemlenmesi gerekir. Bunun sebebi sporunun, idrar örneğine başka maddeler eklemesi ya da bir başka kişiye ait idrarı, kendi idrarıymış gibi vermesinin önüne geçmeyi sağlamasıdır. Doping kontrolü için verilen örneğin koyulmuş olduğu kaptaki bir hasar olduğu tespit edilirse, o idrar örneği analiz edilmez.

DOPİNGİN HUKUKİ SONUÇLARI

Doping bağımsız bir suç olarak kabul edilmemiştir. Ulusal ve uluslararası federasyonlar dopingli olduğu saptanan sporcu veya kulüplerine farklı ağırlıkta disiplin cezaları uygulamaktadır. Dopingin kasten ya da bilmeden yapılmasına göre cezalar da farklılık gösterecektir. Bununla birlikte sporcusuna yasaklı madde kullanması yönünde ısrarcı davranan veya teşvikte bulunan antrenörler de dopingin sonuçlarından sorumlu tutulacaktır.

ŞİKE VE TEŞVİK PRİMİ SUÇLARI

Genel Olarak Şike, müsabakaların sonucuna etki etme imkân ve yeteneğine sahip olan kişiler doğrudan veya dolaylı bir şekilde ulaşarak haksız yarar temin etme; bu sayede de müsabakaya müdahale edebilme anlamına gelmektedir. Teşvik primi ise, başka bir takımın sporcularına oynayacakları müsabaka ile ilgili, üçüncü takımları yararına performans göstermeleri ve ilgili maçı kazanmaları amacıyla onları motive etmek için verilen haksız kazanç ya da menfaatler olarak ifade edilebilir. Şike ve teşvik primi fiilleri, sporun bütün dallarında kendisini göstermekte ve spordaki rekabet ortamını ortadan kaldırarak, güven ilişkilerini zedeleyen olgular olarak kabul edilmektedir. 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un 11. maddesinde şike ve teşvik primi fiilleri, Türk Hukuku'nda ilk kez bir suç olarak düzenlenmiştir. Şike ve teşvik priminin 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'da düzenlenmesindeki amaç, şike ve teşvik priminin şiddet olgusunu destekleyen bir tarafının olmasıdır.

Şike ve Teşvik Priminin Unsurları

Şike ve teşvik primi suçunu herkes işleyebilir. Bir başka ifadeyle bu suçun faili, herhangi bir kimse olabilmektedir. Şike ve teşvik primi suçlarının zarar göreni (mağduru) ise tüm toplumdur. Bu kapsamda gerçek kişiler ve tüzel kişiler, bu suçun mağduru olabilir. Şike ve teşvik primi suçlarının işlenmesiyle müsabaka sonuçlarına müdahale edilmekte; dürüst ve adil müsabaka sonucuna ulaşma imkânsız hâle gelmektedir. Şike ve teşvik primi suçlarından bahsedilebilmesi için maddi veya manevi bir menfaatin elde edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte şike suçu için tarafların bilerek ve isteyerek yani kasten hareket etmeleri aranmaktadır. Ayrıca bu tür kazanç veya menfaatlerin doğabilmesi için taraflar arasında bir şike anlaşmasının varlığında söz edilir. Şike anlaşması için tarafların serbest iradeleriyle bir müsabakanın sonucunu etkilemek amacıyla anlaşmaları gerekir. Kazanç veya sair menfaat vaat veya teklifinde bulunulması halinde, anlaşmaya varılamamış olsa bile, suçun teşebbüs aşamasında kalmış olması dolayısıyla cezaya hükmolunur. 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un 11. maddesinin altıncı fıkrasında şike suçuna ilişkin yaptırımın, Milli takımlara veya milli sporculara başarılı olmalarını sağlamak ile spor kulüpleri tarafından kendi takım oyuncularına veya teknik heyetine müsabakada başarılı olabilmelerini sağlamak amacıyla, prim verilmesi veya vaadinde bulunulması halinde uygulanmayacağı belirtilmektedir. Şike ve Teşvik Primi Suçlarında Nitelikli Haller Şike ve teşvik primi suçlarının nitelikli hallerinden biri suçun, kamu görevinin sağladığı güven veya nüfuzun kötüye kullanılması suretiyle işlenmesidir. Şike ve teşvik primi suçlarının nitelikli hallerinden bir diğeri suçun, federasyon veya spor kulüpleri ile spor alanında faaliyet gösteren tüzel kişilerin, genel kurul ve yönetim kurulu başkan veya üyeleri, teknik veya idari yöneticiler ile kulüplerin ve sporcuların menajerleri veya temsilciliğini yapan kişiler tarafından işlenmesidir. Şike ve teşvik primi suçlarının nitelikli hallerinden bir başkası suçun, suç işlemek amacıyla kurulmuş bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi durumunda gündeme gelmektedir. Şike ve teşvik primi suçlarının nitelikli hallerinden bir diğeri ise suçun, bahis oyunlarının sonuçlarını etkilemek amacıyla işlenmesi durumudur.

ŞİKE VE TEŞVİK PRİMİ SUÇLARININ ÖZEL GÖRÜNÜM ŞEKİLLERİ

Müsabaka sonucunu etkilemek amacıyla kazanç veya menfaat elde etmek hususunda anlaşmaya varılmış olmasına rağmen suç henüz tamamlanmamış olsa bile, suç tamamlanmış gibi cezaya hükmolunur. Suç, henüz tamamlanmadığından dolayı teşebbüs aşamasında kalmıştır ve burada teşebbüs suçu söz konusu olur. Şike ve teşvik primi suçundan gönüllü vazgeçmek de mümkündür. Şike ve teşvik primi açısından bir teklif götürülmüş ancak teklif kabul edilmeden önce bundan vazgeçilmişse, burada gönüllü vazgeçme gündeme gelir. Gönüllü vazgeçmeden bahsedilebilmesi için henüz şike ve teşvik primi açısından anlaşmaya varılmamış olması gerekir. Şike suçunda etkin pişmanlıktan yararlanılabilir. Örneğin bir futbolcu müsabakadan önce şike anlaşmasının varlığını kolluk kuvvetleri ya da savcılığa ihbar ederse artık şike suçundan dolayı cezalandırılmaz. Şike ve teşvik primi suçlarında menfaatin elde edilmesine kadar geçen süreçte bu suçta başka kişilerin de iştirak etmesi mümkündür.

ŞİKE VE TEŞVİK PRİMİ SUÇLARININ YAPTIRIMI

Belirli bir spor müsabakasının sonucunu etkilemek amacıyla bir başkasına kazanç veya sair menfaat temin eden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve yirmi bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır Teşvik primi açısından ise yaptırım, 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin

Önlenmesine Dair Kanun'un 11. maddesinin beşinci fıkrasında düzenlenmektedir. Suçun bir müsabakada bir takımın başarılı olmasını sağlamak amacıyla teşvik primi verilmesi veya vaat edilmesi suretiyle işlenmesi halinde bu madde hükümlerine göre verilecek ceza yarı oranında indirilir. Görüldüğü üzere, teşvik priminin cezası, şike suçunun cezasına oranla yarı yarıya indirilmiştir. Şike ve teşvik primine ilişkin söz konusu yaptırımlar dışında bir de 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un 11. maddesinin on birinci fıkrasında bir düzenleme söz konusudur. Buna düzenlemeye göre, ilgili maddede tanımlanan şike ve teşvik primi suçlarından dolayı cezaya mahkûmiyet halinde, kişi hakkında ayrıca Türk Ceza Kanunu'nun 53'üncü maddesi hükümlerine göre, spor kulüplerinin, federasyonların, bünyesinde sportif faaliyetler icra edilen tüzel kişilerin yönetim ve denetim organlarında görev yapmaktan yasaklanmasına hükmolunur. Şike ve teşvik primi suçlarının yaptırımı noktasında 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un 18. maddesinin onuncu fıkrasındaki düzenlemeye de bakılması gerekir.

GENEL OLARAK

Sporda şiddet ve düzensizliğin önlenmesi, spor müsabakalarına doğrudan katılanlar dışında kalan kişilerin meydana getirebilecekleri şiddet olaylarını engellemek veya bazı konularda düzensizliğin önlenmesine yönelik birtakım tedbirler alınmasını ifade etmektedir. Sporda şiddet ve düzensizliğin önlenmesi amacıyla 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun çıkarılmıştır. Kanunun amacı, müsabaka öncesinde, esnasında veya sonrasında spor alanları ile bunların çevresinde, taraftarların sürekli veya geçici olarak gruplar halinde buldukları yerlerde veya müsabakanın yapılacağı yere gidiş ve geliş güzergâhlarında şiddet ve düzensizliğin önlenmesidir. 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un 2. maddesinde kanunun kapsamı belirtilmektedir. Buna göre kanun, müsabaka öncesinde, esnasında veya sonrasında, spor alanları ile bunların çevresinde, taraftarların sürekli veya geçici olarak gruplar halinde buldukları yerlerde veya müsabakanın yapılacağı yere gidiş ve geliş güzergâhlarında, takımların kamp yaptığı yerlerde uygulanacak güvenlik önlemlerini, şike, teşvik primi ve diğer yasak fiil ve davranışları, bunlara uygulanacak yaptırımları, spor kulüplerinin, spor kulübü yöneticilerinin, sporcularının ve diğer görevlilerinin, genel kolluk veya özel güvenlik görevlilerinin, hakemlerin, taraftarların, taraftar derneklerinin, taraftar temsilcilerinin, spor federasyonlarının, yazılı veya görsel ya da işitsel kitle iletişim kuruluşları ile mensuplarının ve diğer ilgili kişi ve kurumların spor müsabakalarında şiddet ve düzensizliğin önlenmesine ilişkin hususlardaki görev ve sorumluluklarını kapsar. Sporda şiddet ve düzensizliğin önlenmesi amacıyla getirilen düzenlemeler, spor müsabakalarını bir fırsat bilip, desteklediği sporcu veya takımın yenik durumda olmasını hazmedemeyen kişi veya kişilerin şiddet eylemlerini engellemeyi hedeflemektedir.

SPORDA ŞİDDET VE DÜZENSİZLİĞİ ÖNLEMENE İLİŞKİN HÜKÜMLER

6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un 5. maddesinde müsabaka ve seyir alanlarının güvenlik ve düzenine ilişkin tedbirlerin neler olabileceğine ilişkin kapsamlı bir düzenleme söz konusudur. Gerçekten de sporda şiddet ve düzensizliğin önlenmesi amacıyla öncelikle yapılması gereken müsabaka ve seyir alanlarındaki güvenliğin ve düzenin sağlanmasıdır. İlgili düzenlemeden hareketle güvenlik ve müsabaka düzenine ilişkin olarak ev sahibi kulübün sorumluluğunun oldukça fazla olduğu söylenebilecektir. Bununla birlikte seyri engellemeyecek şekilde seyircilerin bulunduğu yer ile müsabaka alanı arasına da tel, bariyer vb. gibi fiziki engellerin konulması da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Spor müsabakalarında şiddet ve düzensizliğin önlenmesi amacıyla seyircilerin oturacakları koltukların önceden belirlenmiş olması da önemlidir. Seyircilerin koltuk numaraları önceden belirlenir ve herkesin, kendi koltuğunda oturması sağlanır. Müsabakalarda güvenliğin sağlanması amacıyla kamera ve benzeri teknik donanımların kurulması gerekmektedir. Aslında maddi açıdan oldukça külfetli olan bu düzenleme, sporda şiddet ve düzensizliğin önlenmesinde önemli bir uygulama olarak nitelendirilebilecektir. Sporda şiddet ve düzensizliğin önlenmesi amacıyla 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un 5. maddesinin yanı sıra 6. maddesinde de müsabaka, antrenman ve saha güvenliğinin sağlanması için bir düzenleme getirilmiştir. Madde değerlendirildiğinde öncelikle müsabaka güvenliğinin sağlanması amacıyla genel kolluk güçlerinden yardım alınabileceği söylenecektir. Bununla birlikte genel kolluk güçlerinin yanı sıra özel güvenlik görevlileri de müsabaka öncesinden müsabakanın tamamlanıp seyirci ve sporcuların tahliyesine kadar geçecek dönem içerisinde güvenliği sağlamak yükümlüdürler. 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un 7. maddesinde müsabaka güvenliğine ilişkin bir düzenleme mevcuttur. Maddeye göre müsabaka güvenlik amiri veya yardımcısı, spor müsabakalarında alınacak güvenlik önlemlerinin yürütülmesi ve denetlenmesi konularında, müsabakanın güvenliği ile ilgili tüm kişi ve kuruluşlarla gerekli koordinasyonu sağlamakla yetkili ve görevlidir. Her spor güvenlik birimi amiri, futbolda en üst lig ve bir altındaki lig için, her bir kulüple ilgili bir kolluk görevlisini gözlemci olarak görevlendirmekle yükümlüdür. 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'da şiddet ve düzensizliğin önlenmesini sağlamaya yönelik düzenlemeler genel anlamda yerinde ve faydalı olmakla birlikte asıl önemli olan bu hükümlerin ne derece uygulanabiliyor olduğudur. Bu açıdan sporda şiddet ve düzensizliğin tamamen engellenmesi ya da en aza indirilebilmesi için ilgili hükümlerin uygulanması kabiliyetini arttırmak gerekmektedir.

SPOR MÜSABAKALARINDA ŞİDDET VE DÜZENSİZLİĞE İLİŞKİN FİİLLER VE

CEZALAR

Spor müsabakalarında şiddet ve düzensizliğe ilişkin fiiller ve cezalar, 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un 11 vd. maddelerinde düzenlenmektedir. Spor müsabakalarında şiddet ve düzensizliğe sebep olabilecek bir diğer fiil, 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un 12. maddesinde düzenlenen yasak maddelerin müsabaka alanına sokulmasıdır. Maddeye göre müsabaka, seyir, özel seyir ve antrenman alanları ile takım veya taraftarların toplu olarak seyahat ettikleri araçlara; ruhsatlı dahi olsa ateşli silahlar ile esasen bulundurulması yasak olan diğer silahların, esasen bulundurulması yasak olmamakla beraber kesici, ezici, bereleyici veya delici aletler ile patlayıcı, parlayıcı, yanıcı veya yakıcı maddelerin, uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin, sokulması yasaktır. 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un 13. maddesinde spor alanlarına yasak madde sokulması ve müsabaka düzeninin bozulmasına ilişkin bir başka düzenleme vardır. Spor müsabakalarında şiddet ve düzensizliğe ilişkin fiiller ve cezalar kapsamında ayrıca 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un 14. maddesinde tehdit veya hakaret içeren tezahürat, 15. maddesinde müsabaka ve seyir alanlarına usulsüz seyirci girişi, 16. maddesinde yasak alanlara girme, 17. maddesinde spor alanlarında taşkınlık yapılması ve tesislere zarar verilmesi, 17/A maddesinde suçun ağırlaştırıcı unsuru ve hak yoksunluğu ve 18. maddesinde seyirden yasaklanma düzenlenmektedir.

SPORDA ŞİDDET VE DÜZENSİZLİĞİ ÖNLEMeye İLİŞKİN ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

Sporda şiddet ve düzensizliği önlemeye ilişkin çeşitli hükümler, 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un 19 vd. maddelerinde düzenlenmektedir. 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un 19. maddesine göre bir spor kulübüne veya spor kulübünün mensubuna ceza verilmesi, bu kulübün bağlı olduğu federasyonun yaptırım uygulama yetkisini ortadan kaldırmaz. Kanun'un 20. maddesine göre spor müsabakalarında görev yapan hakem, gözlemci, saha komiseri ve temsilciler bu görevleriyle bağlantılı olarak kendilerine karşı işlenen suçlar bakımından kamu görevlisi sayılır. Benzer şekilde aynı Kanun'un 21 ve 22. maddelerinde de konuya ilişkin düzenlemeler söz konusudur.